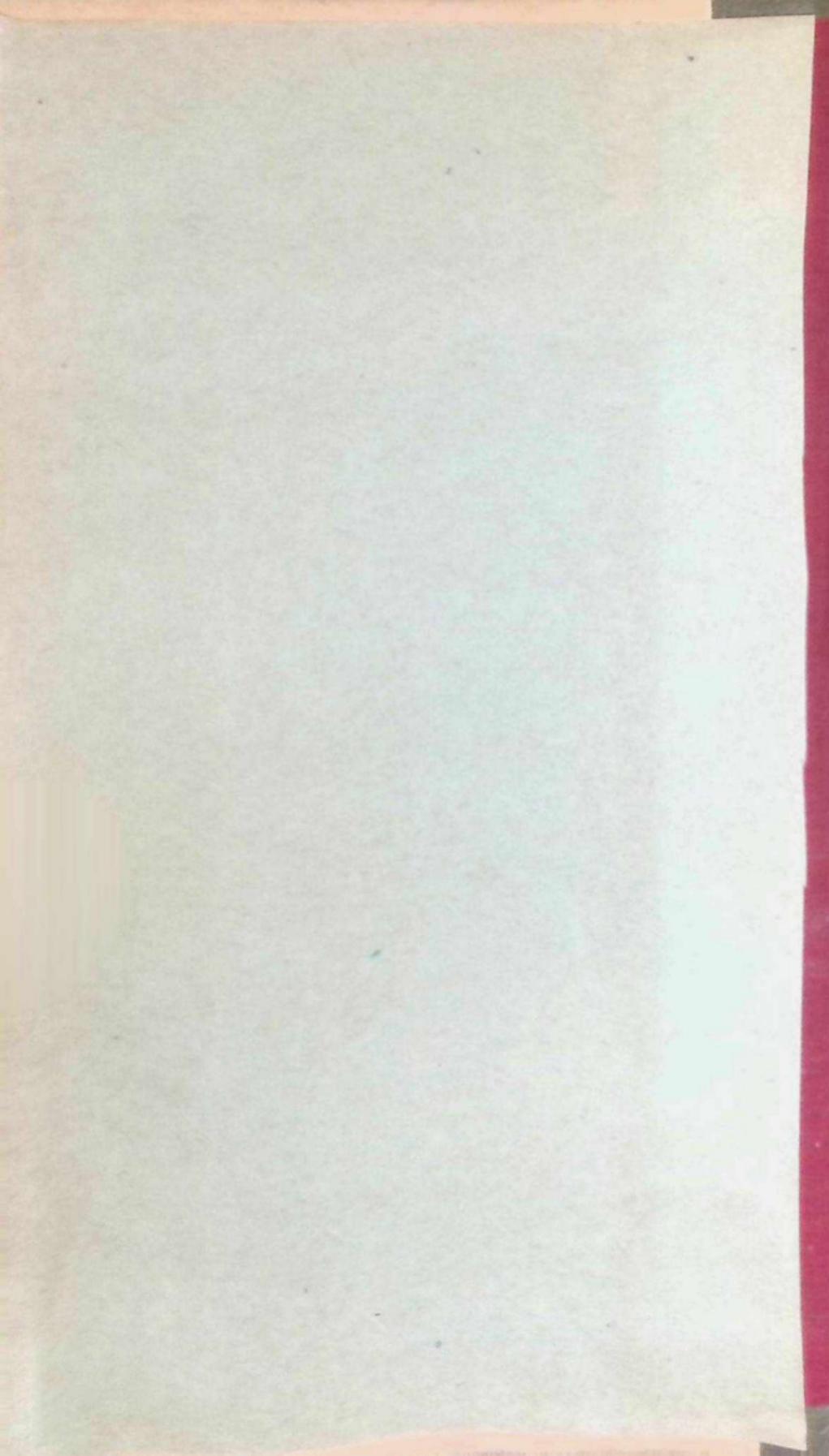
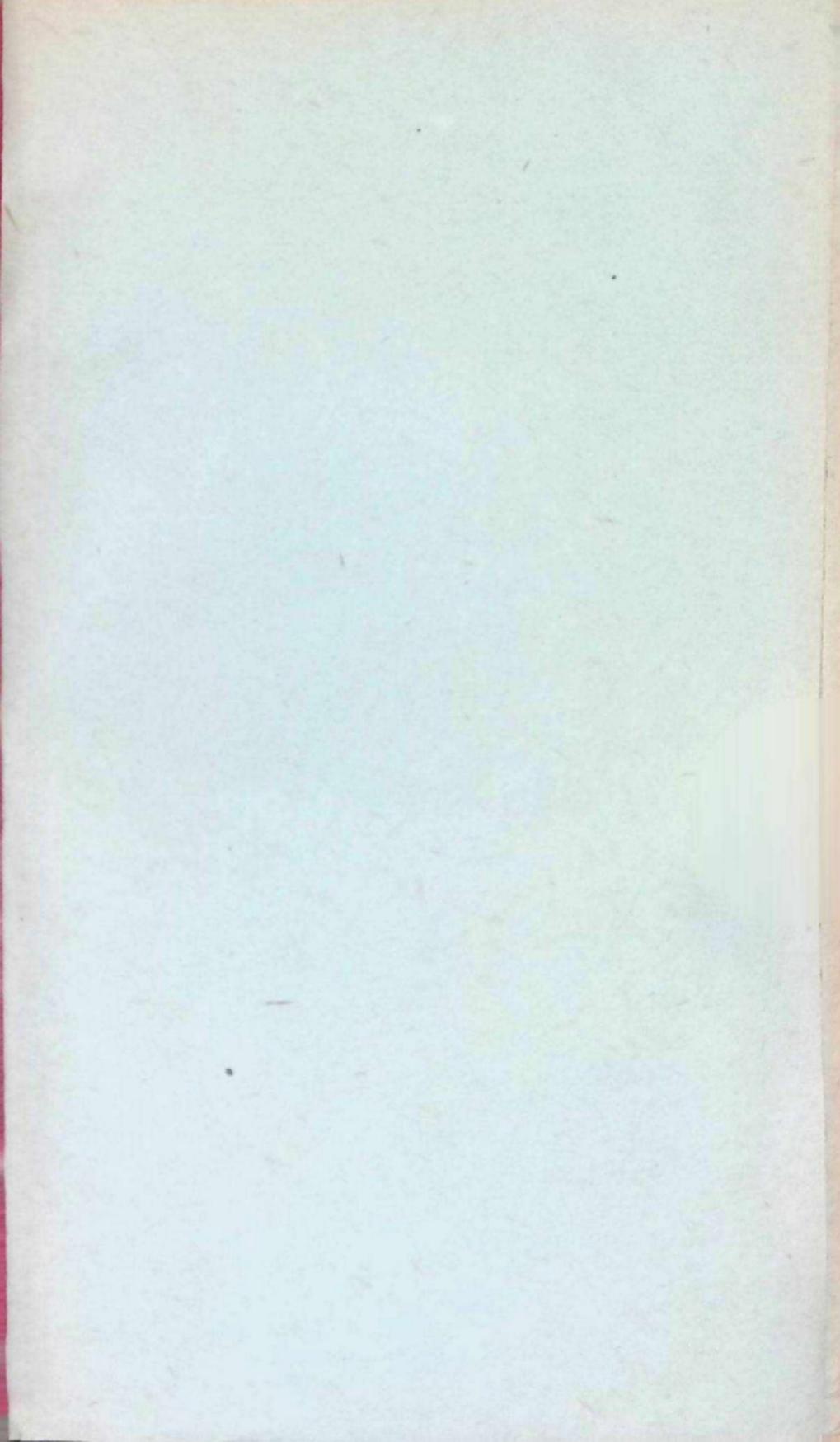

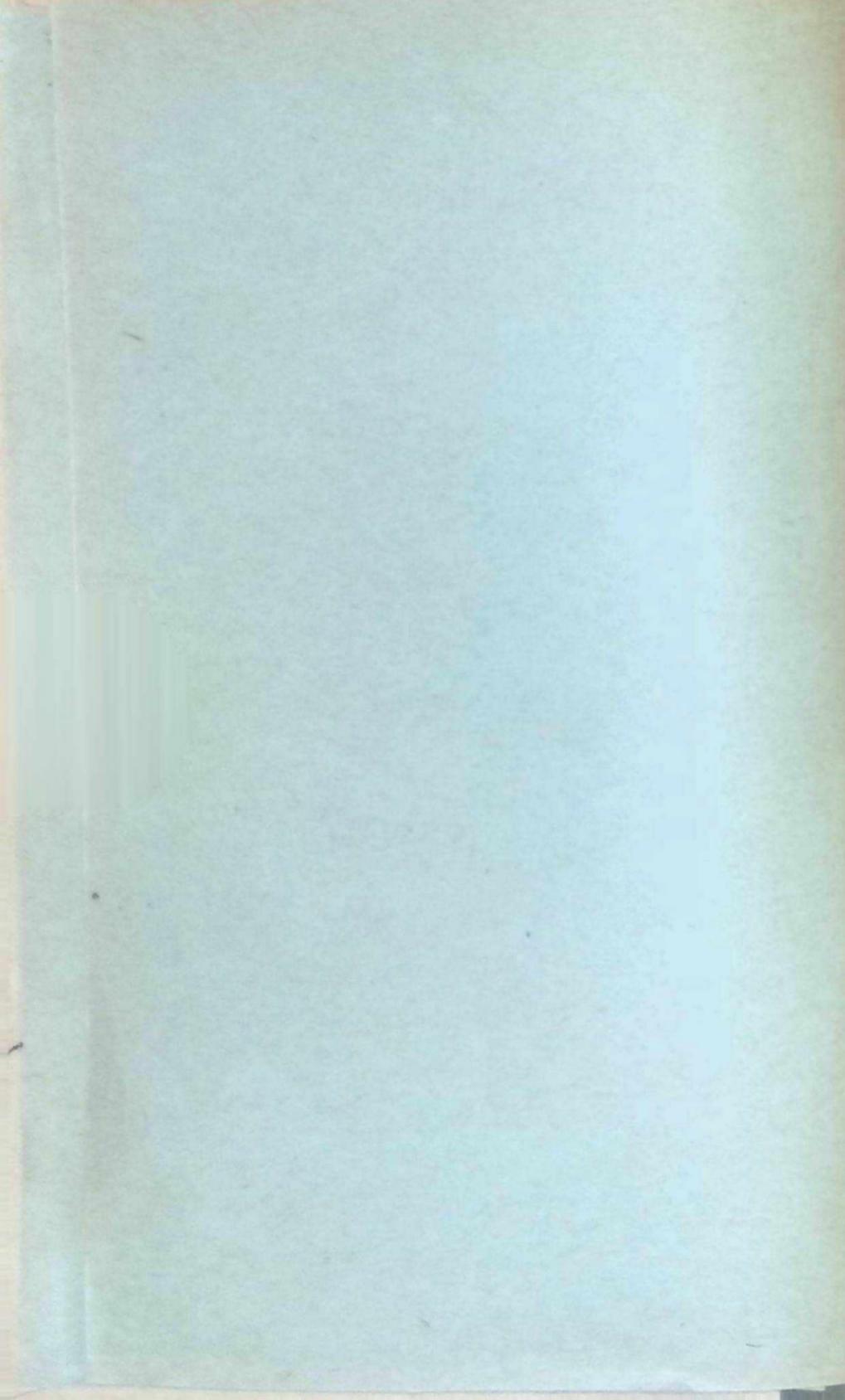
+051

Программа
для начальной
школы.

Элиста, 1933.

K-5
97 3

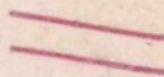
İmg Tanhçın surh. parv. UMS-a Batraav.

RSFSR NKP
harhsn programm
orculgdsn men.

E K L G Ç SURHULIN PROGRAM

(Balhsna boln selana şkold)

1. Esv.
2. Jestestvoznanije.
3. Geografija.

Eist balhsn, 1933 z.

Халың Танхың surh. parv. UMS-a batraav.

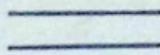
RSFSR NKP
harhsn programm
orculgdsn men.

- 7051 -
- 1926
- 1933

E K L G Ç SURHULIN PROGRAM

(Balhsna boln selana şkold)

1. Esv.
2. Jestestvoznanije.
3. Geografija.

harhlhn. Övlin cagin bəədin əkəndar kez ədr temdglhn (temdgər). Çilgr, byrkı, xurta, casta. Casn məsnə xəəllih yzylhn (dulan gert opit kex).

Ger ergdg ahrusn—mal əvlər, tədnig kiitnəs x hn; dulan katg bas—(skotn dvor) kolxozin malin ekskurs kez otx. Zerlg angud əvld jahz əvlzdv çon, tula, kermn, porsk, zorxn n/çign angud) ysta şnoj) ang annlhñ. End əvlzdg şovud asrad şinzlhñ. Şidrk şovudin zirhl şinzlhñ (keglzrlhn, kerə, şazha şrhñ).

Kiitn hazr orna orçlınin bəədin zurg: Casn, polərn sə, ar yzgin gerltlhñ (severnaje siljanie) kiitn ornd; xovr urhmətə; kiitn hazrin an, ahrusn (cahan ar yzgin buhmarlı); kiitn hazr—orna kyynə xovc boln, bəədg bəərn.

Məs xamxldg hal-kermn „Krasina“ ekspedici tuuz umşx. Dulan yzg—orna orçlınin bəədl-zurg: təzildən dulan; kyçə gidg, sən kek urhmətə, angud, id (irvsk, arslı, zan bodn n/c.) tend bəədg əmtsin oln xovc-xonr.

Ekskursija: ekskurs kez muzejd odx, kolxozin sovxozin malin xaşa (dvor) sara xələx. Kinofilmlər diapozitiv yzylxlə sən bolxmn (xalun boln kiitn orçlınin boln an, adusn əmtnə bəədləs).

3. Xavr (balhsna şkold 18 ças. selənd 18 ças)

Xavrin orçlınin xəvrliq şinzlz xələx: Ədr utnarna eevr, casn xəəlhñ; holin məsn xəəlhñ, məkendrz urslhñ, oruhin usn; usna kədlmiş - erg ul ursalhn (hol tal ekskurs kex is giz nur, vodg, zü odx). Elsn şavr xojrig dyncylnn ongın boln hart i jamaran əvərc. Elsnə bəədlə harcın medz avx (axş rana, us sənər təvnə dakad us botxagrulxş şavr). Şavrın bəədl boln harcın—(eldnhy, ilcrnh, xagħ xatu, us botxagrulz evdnə, us muuhar təvnə opit kex yn nisz irsn xavrin şovud. Yr jaslhñ tyryñ xorxa-xot h

txn, xorta ervəkəs; əldəs tedn harsmb?

An, adusd xavrар. Xavrin içənəsn ajn harlhn, zu-n, soxr nomn bas harlhn, moha, gəlvrdə, meklə ha-n, xavrt malin boln angın xagzlhın.

Modna ac kəkrz xamtxaslhig şinlz klastan xələlhən
ənə eknə urhlhig şinlzlhın; arvan ekn (sulb), buudə,
rox. Xavrin orçləngin kalendar boln xavrin kədilmşin
lendar—zurg (xavrin albom) xavrin tyryn cecgəs
hz harç irlhn. Şkolin tərənə urhmzig boln əsltin
arar ik tərənə urhz tyryn biçrlhnlı harlhn: redisk, go-
kin sulən (arva) bıçyrig tanıdg bolx.

Ekskyrsijə xavrin usna oru xələlhən, modna—sadın
yrlı şinlz xələlhən.

Şkolin hazırlın uçastkd kədlhn: gorox, bobi rediskig
glyləd erədətn tərdg bolx, məngrs, bodncg tərx. Ce-
səs tərz (urdasnlı bıçyrin çign urhadg bolx) tərkəsn
ənənə urhmzan xələz asrdg bolx.

Zundan kex kədilmşin daalhvr.

Usnd jamaran əmtə (zahsn xorxa sajaxa n/c) vəd-
zurad nerin bıçx. Tərənd boln harudt jamaran xo-
nasekomis vədgv, sad modnd, parkd jamaran şovud
lgv bas zurad nerin bıçx. Olzta—tusta urhmzs cug-
ad xagsaz avx. Harud tərənd urhdg oraldg kerg ug-
dəs bas cuglulz xagsaz avx. Tərsn tərəhən xələ-
x. Urhsn urhltin ekin bas cuglulz avx.

Xojrdgc bag 70-ças.

Harud (tərən) boln sad namrar.

(Selənə şkold 18 ças, balhsnə şkold 18 ças).
Zuna kesn kədilmşin—daalhvrin dig kelhn.

Harud.

Urhsn temsn urhmt ju əgnə; xavstn—şimtə xamtxas
ə, morkovb, cuunlg repa—ung—tyn; ahurcg, pom-i-
tens gorox, bobi tems boln ek əgnə (ekskurs kex)

urhml temsnə tus olzny oln kyç-kelsərn bədg jumb?

Harudin tərsn urhmızd saaltig boldg kerg uga e (oraldg əvsn, loşx kəksn, nıç), ter əvsdin vəədlin m avad cuglulad kolekc kex. Ter əvsdig uga kexin noolddg tolhata noldan: ungarny taslad tyyz harud rlin, namrt ora xahlx.

Harudin xortn namrt---xavstna gyr, cahan erv xulhumud. Harudin xortd əld əvlzdv, ylgyrıxd xav byr iddg ervəkə xaşən modnd əvlzna. Harudin tdlə nooldan.

Şar mekləs harudin nəəzs.

Xavstnə xortn ervək əndgnə əsltig klastan-ə suhandan avç irəd xələz şinəlhə, terariumdt vəəsn m şinəlhə.

Şkolin uçastok-harudt namrt kedg kyykdin kec Şkolin tərsn uçastkd urhsn urhc xuraz avx, uça cevrhx. Harud-tərənə xortdig tyyz cuglulz uga k Krolik, şovudt əvlə xot beldx, namrin selənə gerin həxyld xamg jum beldlhə.

Sad (selənə şkold).

Sadt jamaran temsnə modd urhdv (sad tal ek kex), temsnə moddig acarny temsərny ilbz tar. Sadt vəəsn modt bər (poçka) vəəxin medz yzz. Temsnə vəədl-harcın xələz medz avx (kersn, ma boln ekn-idən). Sadt urhdg boln zerlg modnd m oddin tems dyncylz xələx. Temsn boln jəgod xotin-şimin təsd jamaran-ə. Sadin tərlh boln asrlı mg kedilmişin (sad əskin tuskər) mana şkolin əer kolxoz, sovxozd jamaran jum kezənə.

Sadin xortd namrar: bojarışnica, ter xorxan In əndginə xaksu xamtxasnd vəədg çign. Tuulas xulhngud sadin xortd. Zərm cagla harc irsn sadin tdiq xiuçna zang vəərər deerəs zajazəx jovdl giz kyndəd vəodradg buru endyn jovdl. Sadin xortdla

noodandan harç. Şovud sadin ingyd, tednig sad tal
harz zalz evləzəxmb.

Sadt kex kədilmiş: sadin xorfdig cuglulz tyyz uga
kex. Sadin ing şovudt xot egdg jum kez ek.

Park (balhsna şkold).

Parkd jamaran modd buts urhdv. Modnas bohı modn
nas juharn ilhrdv, modnd bəer (poçek) bəədg. Park-mod-
nə temsn boln tems xojr sad modna temsnə dyncylhn.

Parkin modna xorfd modnə kərs idg ervəkəs-torh
gyrdgyd. Şovud parkin inьgyd. Şovudig park tal ol-
ar jahz zalxmb. Kyç-kəlsərn bəədg əmtst parkin tus olzny
jumb.

Parkd kex kədilmiş: şovudt xot ek jum kex, kək
tərə modig xələz xarz asrx.

2. Ger ergdg boln zerlg adusd şovud.

(Selənə şkold 25 ças, balhsna şkold 25 ças).

Mana hazrin ger ergdg boln zerlg adusd. Miis bo
ln noxa: tednə bəədlə vərcinb şinzlx; zerlg maxç angu-
das tednə cokcınb hazak dyrsərn dyncylxd jamaran ədl.
(Zerlg mils, irvsk, arslı, çon, uulin çon n/ç.). Arin kiitn
yzg – hazrt noxa tataf jovlhn. Dəənə noxas, anhuçin
noxas, mal-ger xəryldg mandg noxas.

Ykr bolu mərn kevəs kevdg adusdin xanı. Mərnə
zerlg tərsd: zerlg mərn, zebra, eelzhn. Ykrin zerlg tə-
sd: zuvr losb. Teegin boln ezzo kədən əvsər xot kedg
adusn temən.

Haxa ju boluçn idnə, əsltnb tyrgn. Haxan zerlg
tersnb zerlg bodn haxa. Xən boln jaman tednə tus
olzny. Xən, jamana zerlg tərsnb: gərəsn, zerlg jaman
zerlg xən. Çindhn merdg kemldg adusn boln ik tyrgn
əsltə. Çindh əskz asrlhnə tusnb.

Adusdig kyyn jahz izltkəz avsmb. Kyunə zirhld
mal adusn jamaran olz tus kyrgdv.

Ger ergdg şovud-takas, hazr deerk şovudin ylgyr. T
kan zerlg tərsnъ: korpatk, teterev, rəbçik gidgş ovud Nuhs
boln halud usnd uçdg şovudin ylgyr. Tednə zerlg te
snъ:—zerlg halun, nuhsn, xun. Maxç zerlg şovud —tar
xar şovun. Ezgo kədən şovun straus. Poştin kəglzrl
boln orn-nutgan xarsxin kergt kyrgx tednə tusnъ. N
dnn zild şinzlsn əvlzdg şovudig carandnъ şinzlx; ylgym
xd kerə, şazhə, bor zalata bokşra. Tednə xongşarı
ahu boln zysnъ. Juhar xot kedv. Tednig astz x
baəlln.

Ekskursija: muzej boln zooparkd ekskurs odx, ma
lin xaşad-sarad bas ekskurs kex. Şkolin taka boln çin
dhdig asrx.

3. Boodg boln hol. (balhsna şkold 10 ças, seləm
şkold 10 ças)

Xavrin orçlq şinzlln. Orçlqning cagin kalendär ke
hn: temperatur, boran, casna zuzan nimgrillhig, casna xə
hn, holin məsn xəələd kəndlrlhn.

Namraha eklz şinzlsn nasekomsin əsltig caarandn
nzlx (sadin boln harudin xortd). Sadın modna ac
slt-xamtxaslhig şinzlx.

Holin boln boodgin, nuurin zirhl-bəədlig tusk xat
rar (ekskurs).

Usna urhml-əvs boln usna əmtig tanlız medz av
Nur, holar boodgar bəədg zahsd (curx, şerg, ket, bal
sazn). Meklə boln tyynə əslt: tyrsn, meklən kyykd. Ba
kyn, tyynə əslt: bəkyn usna-içənəsn harç nislhn (orç
nd boln, əmdin şühud şinzlln). Bezgin gem taraz xal
dadg bəkynin xorltnı. Naatk usna xorxa xot ylgyrılx
usna xorxa tiirgnin kyykd n/c.—tednə colcincı haza
dyrsdinə bəədl dyncunı. Tedn jahz xama bəədginiň m
dz avx. Usna urhmz-əvsd; zamg, ut kelt, xohn, zegs
xulsn boln usnd urhdg cecgə.

Ekskursija: hol tal bolnu alb is giz nur, bood
tal ekskurs kez odx. Şkoldan byrdəz cuhulsı əm
şuhud meklə zahsn sajaxa n/c əmtsin bəəpli şinzlx.

4. Θ șuułhn modn xavrt (balhsna şkold 9 ças selənə şkold 9 ças).

Kergətə boln sən toxmta modd boln buts (ekskurs kex). Negdkç bagd surz dassn-medsn medrlən ulm er-gzylx. Xamtxasta boln e şuhu, xolə urhdg modd. Modnə bəər əsz urhlıq şinzlx. Modn-sad zaagt urhdg xavrin tyryn cecgəs meduza, xoxlatka n-ç. tednig əngərnə tanz medg bolx. Modn sadd bəədg tarşn xorxa xot-xortə (dursidg xorxa, modna xorxa n/ç., olzta tusta xorxa-xot (şorhlən ulan xorxa n/ç). Modna sadin xorxa-sig şkolın əmd şuhud avç irəd şinzlhə. Şovud modna-sadin-inşygd. Olnd medgdg tarxu elvg modna şovud (xoran kyrgdg xorxasar xot kedg) şovudig xarz asrn tednər dən avlhə. Şovuna sən edr kelhnd orlclhə.

Xyyvin mal-gerin əsltd sad-modn ju egnə: vərən modn, tylən caas kedg, ed egnə. Sad-mod xarlhə. Modna ek əskz bərdg hazır urhalhə.

Modna edr (sən egr) kelhnd orlclhə.

Ekskurs boln olnd tusta kədlmiş: Sad-modnd ekskurs kex.

Şovuna sən edr kelhnd orlcx. Modna ek urhaz asrlhnd dən bolx. Tərsn modig xarz asrzəx.

Zundan kex kədlmişin daalhvr.

Kergətə sən berk modna ac boln butig cuglulz xaksaz avx. Ek kexin tələ modna bolnu butin ek cuhlulz av. Xoran kyrgdg xorxasin kyykd əsxin şinzlx. (Carcaxa, ervəkə, xavstna gyr n/ç).

Oln zysn sən soly çoludin cuglulz avx (esrn zildan kergətə bolx).

Hurvədgç bag 76 ças.

1. Hazrin kərsn boln hazras avgdg olz.
(balhsna şk 33 ças, sel. şk. 33 ças).

Hazrin deerk davxrig-kərsn giz nerədg mən. Hazin kərsn xanycz byrdsn zysn-zyyls: elsn, şavr, xar

şavr, ymkrsn-çign ymkred uga mal adusdin boln evs yldl. Hazrin kərsnə eng zysn; elstə kərsn, mokn kərsn, xar şavr kərsn.

Xagsu boln çiigtə şavrin (usta) bəədl vərc zysn, xatun, eldnhyup (opit kex).

Şavrla dyncylxd elsnə bəədlə vərcsə: zysn-eng gilvkdgn, xatun, uulin oln çolun boln naatk zysn toxmin medylyx.

Ymkrsn xar şavr boln tyyg elsn şavr xojrlə dy cylx; vərə yzxd jamaran, zysn-əngn, şatahad xuur jamaran, els şavrig xuurxlə jamaran (opit kex) ş elsn xojr yyldsn xatu porod. Erdnə çolun boln uu porodin tuskig medylyx.

Xatu cokc xalulxlə ergdg, kərgəxlə atxldg (op kiitn boln dulan xojr uulin porodt ju kedv. Elsn b şavr xojr jahz yyldsmb (uulin porod xamxrad tarsna

Ger malin axu orşt elsn çolu, şavr boln uu porodmudig olzlh (vərlhnə, tosxlhnə keret). Kir iah-sav kedg, şil kedg proizvodstv. Dotl boln ty jahz medxmb; eng zysn, xatun, kislota dusaxla ja Dotlin oln zysn yzl: cerd, şyryn dotl, mramr. D jahz yylddv. Gaşon, boln is gaşon izvst tyrygər kedv. (opit kex). Dotl—tensd bəədg əmsin yldl. C ment, tyryg kelhn. Cemntin harlhny (opit): Ger-xa vərlhnd cemntig olzlh.

Hazras harhz olz avdg tyləd: - torf, çolun nyrysneft. torfig çolun nyrysna oln zysn bəədlə dyncyl — eng-zysərn, niktərn, şatlharn torf-bolotin əvsn-urh tas yyldg, çolun nyrysna kezənək modnas yyld Socialistiçesk promišlenostd torf boln çolun nyrys Torf, çolun nyrys boln neftig harhz avlhna zurg ədlə. Neftas ju hardv: lampin tosn, benzin, tosn.

Çolun davsn boln, evrən tərdg davsn xojr. D sn usnd urslh. Davsna kristalmud byrdlh. Çol davsig ed kelhn. Hazrin şim-şyys jasrulxin teləd

davsna tuskig medylhn (hazrig jasruldg miniralmudin dyrs bæedlъ yzylx).

Metalmud; tømr, ulan møgn, xorhlzn, cahan xorhlzn, cahan møgn, altn tednig hazak dyrsərnъ dynçylhn (øng-zysn, gilvklhnъ) harlhñ-xatu, kynd, xæeldg, dula sənər ivtrənə (modnlə dynçylhn). Rudan tuskar medylx (tømrin boln ulan møgnə). Rudig harhz avxin tusk bædlin zurg. Rudahas metal xæelz harhlhn. Domen beşin tuskig medylx. SSSR-ig industrializirovať kelhnd metalin tus olzny.

Ekskurs boln opit: hazrin kərsər opit kelhn: (elsn, (elsn, şavrin, xar həzrin harc bændl) metalin opit kex (xæelhn, dula ivtrəlhn).

2. Usn (balhsnə şk. 15 ças, selənə şk. 15 ças).

Hazr deerk boln hazr dork usn: hol, sudl-sala, bulg, uur, tengs dala.

Usn ur bolz xagslhn. Bu dn, xur, casn, çig, kir yylidlhn, (usig xalulad kergəhəd məs, ur kehəd opit kex) Usn orçlnd təgəlz erglhñ (krugovorot); bora bolad, hazrin kersnd şingrəd bulgin usn bolhn tyynə hol uur bolhn. Orçlnd usna talxş kəndədg ik çidl; holin ergig ursxalhn, oruhin usn orad devrzlhñ, usna kyçər uulin porod talxçlhñ. Usna çidlig kyn olzlhn. (Dneproges Volxov. Usna horvn bæedlъ. Usig xalulxla ərgzlhñ termometrin kev bæedlig medylhn (cel̄sija), tyryg kerg kez çadılhñ. Usig busllhad ur kelhn. Usna uurin ərgzlhñ boln kəgnə byrhətə savd us buslhad opit kehəd xələx). ter usna urin sən harcig xaalhin maşid kəndəxd olzlhn.

Usn xæeldg harctə (cas, məs xæeləd opit kelhn). Usnd ursdg boln is ursdg beşçestvos. Botxagtə mu usig syylhn. Botxagta usig uurt xəvryləd tynd usn bæəxin medx.

şavr, ymkrsn-çign ymkred uga mal adusdin boln evsdi yldi. Hazrin kersne eng zysny; elstə kersn, mokn şa kersn, xar şavr kersn.

Xagsu boln çiigtə şavrin (usta) bæddi wærcni zysny, xatuny, eldnhyup (opit kex).

Şavrda dyncylxd elsnæ bæddi wærcny: zysn-engn gilvkdgn, xatuny, uulin oln çolun boln naatk o zysn toxminy medylx.

Ymkrsn xar şavr boln tyyg elsn şavr xojrla dycylx; wærz yzxd jamaran, zysn-engn, şatahad xuurx jamaran, els şavrig xuurxlə jamaran (opit kex) şa elsn xojr yylsdn xatu porod. Erdn yylsdn xatu porodin tuskig medylx.

Xatu cokc xalulxlə ərgdg, kergəxlə atxldg (opkiitn boln dulan xojr uulin porodt ju kedv. Elsn şavr xojr jahz yylsdmb (uulin porod xamxrad tarsna).

Ger malin axu orşt elsn çolu, şavr boln uul orodmudig olzlhñ (wərlhnə, tosxlhnə kergt). Kirp aah-sav kedg, şil kedg proizvodstv. Dotl boln tyyahz medxmb; eng zysny, xatuny, kislota dusaxla ja. Dotlin oln zysn yzl: cerd, şyrym dotl, mramr. D jahz yylddv. Gaşon, boln is gaşon izvstı tyrygər kedv. (opit kex). Dotl—tensd bæddg əmsin yldi. Cemnt, tyryg kelhn. Cemntin harlhñ (opit): Ger-xa wərlhnd cemntig olzlhñ.

Hazras harhz olz avdg tyləd: - torf, çolun nyrysneft. torfig çolun nyrysne oln zysn bæddi dyncyl — eng-zysərn, niktern, şatlharn torf-bolotin evsn-urhın tas yyldg, çolun nyrysne kezənek modnas yyldi. Socialistiçesk promišlenostd torf boln çolun nyrys. Torf, çolun nyrys boln neftig harhz avlhna zurg ədli. Neftəs ju hardv: lampin tosn, benzin, tosn.

Çolun davsn boln, evrən tərdg davsn xojr. Davsn usnd urslhñ. Davsna kristalmud byrdlhñ. Çolun davsig ed kelhn. Hazrin şim-şyys jasrulxin teləd

davsna tuskig medylhn (hazrig jasruldg miniralmudin dyrс вәәділъ yzylx).

Metal mud; temr, ulan mөңgn, xorhlzn, cahan xorhlzn, cahan mөңgn, altn tednig hazak dyrsәrnъ dyncylhn (өng-zysn, gilvklhnъ) harlhnx-xatu, kynd, xәel-dg, dula sәnәr ivtrәnә (modnә dyncylhn). Rudan tuskar medylx (temrin boln ulan mөңgnә). Rudig harhz avxin tusk вәәdlin zurg. Rudahas metal xәelz harhlhn. Domen бешин tuskig medylx. SSSR-ig industrializirovatъ kelhnd metalin tus olzny.

Ekskurs boln opit: hazrin kөrsәr opit kelhn: (elsn, (elsn, şavrin, xar hazrin harc вәәdli) metalin opit kex (xәelhn, dula ivtrәlhn).

2. Usn (balhsnә şk. 15 ças, selәnә şk. 15 ças).

Hazr deerк boln hazr dork usn: hol, sudl-sala bulg, uur, tengs dala.

Usn ur bolz xagslhn. Budn, xur, casn, çig, kir yyldlhn, (usig xalulad kөrgәhәd мes, ur kehәd opit kex) Usn orçlnd төгәlz erglhн (krugovorot); boran bolad, hazrin kөrsnd шингрәd bulgin usn bolhn tyynә hol uur bolhn. Orçlnd usna talxşz kөндәdg ik çıdl; holin ergig ursxalhn, oruhin usn orad devrzlhн, usna kyçәr uulin porod talxçlhн. Usna çıdlig kyn olzlhн. (Dneproges Volxov. Usna horvn вәәdілъ. Usig xalulxla өргзlhн termometrin kev вәәdlig medylhn (celsijsa), tyryg kerg kez çadihn. Usig busllhad ur kelhn. Usna uurin өргзlhн boln kөgnъ byrhәtә savd us busllhad opit kehәd xәlәx). ter usna urin sәn harcig xaalhin maşid kөндәxd olzlhн.

Usn xәel-dg harctә (cas, mes xәel-dg opit kelhn). Usnd ursdg boln is ursdg бешествос. Botxagta mu usig syylhn. Botxagta usig uurt xөvrylәd tynd usn вәәixin medx.

Opit: Usig uurt xəəvrəx, dakad xəry kərgəhəd usnd xəvrəx. Usig xalulxla orgzlhən. Usna uurig kəgtə ujin medx, usn ursdg-xəəldgin medtx, botəxagta usşyylən boln tyyg uurt xəvrələn.

3. Ahar (balh. şk. 12 ças, sel. şk. 12 ças.)

Ahar— haz; tyryg jahz medximb.

Salıkn—aharin kəndrlən. Ger dotrk kiitn xalun aharin kəndrlən, salıknə aju meddg pribor—Filygr—tyryg jahz kesmb.

Aharin kəg-kəvklzlən (aharin pistul) Ahariq xalulxla əsz-ərgəzdg. Aharar nistg möhlcəg-(şar) tyypə vəədl vərlən. Ekn tyryn bolz aharas kynə nisəlhənə tuskartuuz omşlən. Ahar dula muuhar təvnə-ivtrənə. Enjovdlig ger duladxkar olzlhən.

Orçlıngd salıknə kədilmiş; tyrgn səlkn, xy, elsnə iiskvr (dyn) tyynlə nooldlən. Salıknə çıdlıq kynəlzlən; səlkn teerm n.ç.

Ahar junas yyıldsmb kislərod, azot (opit kex) kislərod jahdv. Şətılınhənə tuskig medx. Uglekislilj haz bolnter jahdv (opit).

Opitmyd: Ahar vəəx ugahını medxər kex opit, xorhn şamar opit kex (gert vəəx aharin kəndrlən nadlıhən), Aharin pistul opit, Ahar dula təvdg ugahını medx, ahart jun vəəxin beldx: kislərod azod:

Kislərodin boln uglekislil hazin kyçn, ju kedv.

4. Orçlıngd elektriçestvin harç. (balhsn şk. 2 ças, sel. şk. 3 ças).

Kyçtə salıktə xur. Hal cəklən, ohtrulin kyrznnlhən—elektriçesk harç jovdl. Hal cəklən boln ohtruhun duugburxn şazna jovdl giz cəəhlən xudl buru cəhlən. Zylgəd şudrad oç-hal əsrgilən, ohtruhu cəkləhig şilzrədgum kelən.

5. Urhml boln tednə vəədləy (zirhlı).

(balhsna şkol. 12 boln ças selənə şkol. 15 ças).

Xavrt ert ceckəldg urhmz əvs tanz avlhın ert bıçyrlıd modd bas tanıq avx (ulasan əlmənə, kedimnə çıigin modd n/ç.) sad tal ekskurs kex.

Ceckəsinə vəədləy-vəərəpəy (tiircg, saxl) taldan urhımuqt ilim jum bas olz avlhın. Ceckəhəs ekn boln temsn urhdg. Salıkn boln xorxa-xotar damızz urhml opiliş kelhn. Ceckəs- urhmzs opiliş kedg erkn xorxas balın zəg xorxa boln, şar xorxa.

Ert ceckəldg urhmzsın hazr dork jozur ungiň oln zysn vəədləy. Mohlcg-jozur (siikldəg, zaahamul). Ung-jozurmudin vəədləy janz; nərx, ut nərxn, bydyn mohlcg. Oln zysn urhmzsın şilvsin (stebel) vəədl dyrsn. Hazr dork çign, hazr deerk cegn urhmzin şilv, evsn, modn şilv.

Urhmzin şilvin nernə jumb; xot tezəl avna-şingənə (opit)

Modna vəerəs ac jahz urhz esdgin şinzlx. Modn vəerin dotik əərə-vəədlənə xələz medx.

Ert teneddg erdmətə urhmzs: ert urhdg xavstn, təngərsn, ahurcg xar hujrin buudə. Mal gerin jasvrt ordg tednə ik tusn jumb.

Byklə zild dassn juman surhulən davtlıhn.

Şkolin hazrin uçastkd kədləhn boln zündan kex kədləmişin daalhvır.

En rajond tərz yzəd uga urhmz tems tərx: harudin, tərdg, əvsnə, (baax baaxınar) tyygən asrx. Mohlcg ungtə-məngərsn toxmtə zerlg əvs cuglulz avad harudtan tərx. Zerlg oln zysn temsnə, əvsnə ek cuglulz avad kolekc kex (bakşın zaavrar), budəsin ek cuglulz kolekc kex: (cahan hujrin, xar hujrin buudəs, səg (zarm), sulb (arva), icmən n/ç.

Dörvdgç bag 70 ças.

1. Urhml boln tednə bəədləb (zirhlı)
(balhs. şk. 20 ças, sel. şk. 20 ças.).

Hurvdgç bagt sursn medsn urhlin tushig davt
5 ças.

Urhmld oln zysn temsn boln ekn hardg (zun
cuglulsn boln daxad ekskursd cuglulsn jumsan xələx).

Hazarai xold tarxin erdmətə urhmzin ekn (loş
xatxncıg), kyn taradg urhmzin ekn. Salşkar damzz ekə
taradg urhmzs (ivan-cə, osot, ulasn cahan modn, xarh
modn) temsd-(zerlg)-şovudar tardg (buzina zəbina) zə
rm urhmzs evrən biişn şivəd ekən taradg erdmə
(akacija, kiçelica,) usnd urhdg əvsdin harcın med
xulsn zegsn, zamg n/ç), usn uga xagsu hazrin əvsn
arc medx (buurlda, cahan əvsn, betk, jaman-xohn).

Usn togtg hazr tal boln usn is togtg, hazr tal eks
kurs kex. Usnd urhdg əvsdin əvərcəp: ut çıdl ug
şilvtə, nyckn dalha ik xamtxasta. Xagsu hazrin əvsn
əvərcəp: biçkn yyrmq xamtxasta, zərminə şilvin
noosta-xatxaçntə, ungj ozurn ik oln actə boln dora gyym
suudg. Xagsu hazrin əvsig els bərxin tələ tərz olzlih.

Kyn tərəd jassn oln zysn əvsn-urhmzs. (tərən tə
boln harud tal ekskurs kex. Ger-malin əslt, edl uu
olzlgdg əvsn-urhmzs: biiudə: xar boln cahan hujri
buda, səg (zarm), sulş (arva), erdni şışə, tərmr əvsd
tos əgdg əvsd (narna jasn, horçs, olsn), samlgdg nel
gdg urhmzs: (len olsn) temsnə urhmzs. Bəəx hazr
rajond şin elvəz tərzəx urhmz əvsd, tərsnə xəəne tec
jahz urhz. (şkolin boln sovxozi, kolxozin uçastkd
Miçyrin gidg kyyna urhmzin tuskar kehəd bəəsn kec
mş surhulb-şin toxmta urhmzs temsd harhlhn. („ju
tambove“ gidg kino-zurg xələx).

Ekskurs boln şinzhln. usn togtg hazr tal boln
xagsu hazr tal ekskurs kez əvsnə-urhmzin ek cuglu

tednə bəədləş şinşlx.

Şkolin uçastkd kədlhn: Uçastkd urhsn urhmlig xuraz axulz avlhn boln, xavraha şin tərsn urhməzin harltin opit diglhn.

2. Adusd angudin bəədlə-zirhl. (balhsna şk. 45 ças, selənə şk. 45 ças). Zahsn boln nan-çign taldan usnd bəədg adusd. Zahsna zirhlə usnd dassn boln, usnd evtə. Zahsna tyrslhn, ik oln tyrsig boln zahsna kyykdig maxç-xişçenikyд idz xoradg.

Maxç (xişçnaja) zahsd; uşaçaç, gladiş, licinka strekovi, tedn jahz bəədginiн boln bəədliniн medz avx. (ekskurs kex). Zahs əskin tusk uçr medlhn; usn togtdg hazrig cevrlə jasx maxç xorta zahsdig xoraz çiləlhən, tengsin joralin zurg bəədlə. Tengsin gyn usna adusn tednə vijsn, gerlə harhdg erdmən. Akula, tengsin promislin zahsd. Tengsin angud; tylen, kit. Kit dəəldg promisl.

Hazr-usar bəədg boln, məlkdg adusd. Meklə usn deer çign, xagsu hazrt çign bəəz çadg adusnə ylgyr. Dulan boln xalun hazrin xorta, xorn uga mohas (şar xazu, xar tolhata moha, udav, gremuç moha). Xavxn' boln krokodil tednə xalçldg xatı kersnə. Gylvrg tedniq dəvrəd keəxlə vərxlə syylən gedg taslgdg erdmən.

Şovud. Şovuna nistg ev-erdm. Əd boln bulinъ tusnъ, şovuna cokcin bəədlə dyrsnъ (zivr, orç, xoosnjasnъ) xot xoolan oldgarn, bəədliniн kemzəhər şovudin oln yzl ylgyrıxd maxç şovud; itlg, xar şovun, sar, elə, tarvz n/ç., buudəhər xot kedg şovud; keglzrhən, negr, xorxa xot iddg şovud; bogşada, ykr xar, xarada, şovuna əslt: əndgnə bəədl boln yyldlhən.

Ysər əsdg xalun boln kiitn yzgin adusd.

Əvsər xot kedg adusd; ziraf, zebra, zan, temən, buh-marl. Əvsər xot kedg adusdin kyynd kyrgdg ik tusnъ. Maxç angud: çon, arsln, irvsk, cahan boln xar aju, arat, tedn jahz bəədv, xotan jahz olz anız iddv tednə zysnъ.

Sar möçd-davşdg adusd (xalun hazrin e-şuhu modna).

Bykly zilə programan davtx.

Ekskurs: zoopark, muzej tal odx, usn togtdg h
rt odx, kino filim xəələxə sən bolx, is giz Volše
panrar yzyldg zurg xələx: tengsin gyn usna zirh
xalun boln kiliñ yzgyd-hazrin an adusd.

Şkolin hazrin uçastkd kədlimş kex: harud tərlib
orlx. Şkolin krolik takas boln malmud asrz xəl

Tavdgç bag 70-ças.

Kyynə cokcın kədlimş boln tyynə vərc-vədl

(Balhsna şkold. 55-ças, selənə şkold. 55-ças).

Kyynə cogcin hazak vəədlig malin cogclə dyrcylx;
cın erkn xəvərs (tolha ceez möçs) cogcig byıldəz x
Isnə jum (arsn) evrənə cogcınə bulşçngudin kədlim
inəlhən. Bulşçngin dəngər kyynə boln malin cog
evərnə kəndrdg.

Cogcin jasnə erkn xəvərmydnə: nurhna jasn.
yna jasn, möçdin jasn—vijinə maxmudan vərt
jasan olz avx. Cogcin jasn bulşçngudin tyş boln cok
dotrkig xalclig tusta. Biruhar kədliəd suuhad və
nurhna jasn xazilhn, tynəs vijən jahz getlxmb. Gimn
tik kelhäa tis.

Cogcin dotrk Klast çindh boln aşı mekla is
taldan vückn adusna cogcin dotrkig iltgə xələlhən, ta
bas xələx. Tolhan ekn boln nurhna nuhrsna vəəx va
dignə, zyrkn, ooşg, gesn, holha, gyzən, vəər, el
davsg. Kyynə cogcin dotrkig malin adusna cog
dotrkə ədleylx.

Cogc əşxin tələ boln kədixin tələ kergə xot.-X
şinglhən, xotig amndan zazlad yylhin, gesnd orad ongdar
geesər şorgə gyylhn. Eryl kyynə çık idlhən.—Men
erylin tələ çıkər xot iddg kerg dasltn.

Cusna kerg, zyrkn boln, cus xadhildg cusn şava
kerg: cusar damzad şimtə xot cogcar taralhn.

Әмсіл—ік. Ооşкін вәеділ вәрсіг medylyx. Kyynd boln adusnd aharin kerg. Sadv gem boln, tyynə tardg xaalhny. Тәмк татlhna boln, тәмк zazldgin xorn. Kyy xordadg gaz boln ter hazas xarslhig medylyx. Xordadg veşestvo kyyнa boln mal adusna cogcd jahz kyçen kyrgdv.

Kelsn harlhın (arsar) şeesn (вөөрөр boln davsgar yyldg).

Tolhan eknə boln nervin kerg. Organ cuvstvin tus, tednə tolhan eknə jamaran zahldan вәедв.

Sənər sonhsdg yzdgən jahz batlz avxmb? Kyynə cogcin вәрсін вәеділ adusnahas jamaranınıң dyncylhn kyn. Adumas yydsn mən. Kyyg burxh yydəsn mən giz keldg buru xudl jovdl. Kyynə cogcin вәеділ, өвәrcىпъ аосху, өмн мөчпү jovdlas suldsn, kedlmış kexd yyldsn, tolhan ekn ikər өssn uxata.

Kyyn adusnas salu вәрсіпъ; kedlz çadlhın, kedlmış tedg zer-zev kez çadlhın.

Şkold dassn medsn juman sənər davtlıh - 15 ças. Ekskursija muzejd odx.

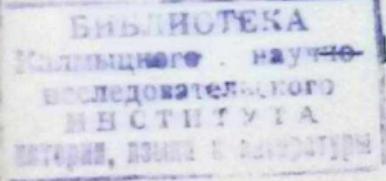
Laboratorn kedlmış: çindh evçx.

1051 Eryl mendin tələ nooldlhın.

Negdgç, xojrdgç, horvdgç bagmudt cevr-ceerin tusk mendin tusk tər onc casar bykl zilin turşar surgdx evtə. Ödr bolhn cevr-cerin tusk mendin tusk surhlh-zaavrig bykl zilin turşar vospitatelon kedlmışlə niylz kegdx zəvtə (en onc casar).

Negdgç bag (12 ças.)

Noxa sar (12 ças). Evrən cokcan xələz xarx, olha, har, kzyzhən, çirəhən, xamr-aman şydən cevrlz evr вәелhз Savn, şydən şotk, alçurər (xamr arçdg ln polotenc) usar vijən cevrlz tednig cevirin tələ lziz çaddg bolx. Surhalı surxlarn stol hatc jahz suux. Cevr-ceerin tusk komis şkold ju kexmb.

Xulhn sarin [2 ças] uudg usn iddg xot, uuxlarn onc savta bolx, ter savan cevrər bərx. Xot inş əmn haran uhax, uslanı xəən aman zəəlx. usig jahz bərz vəəxmb. Uxlarn buslhsn us nux.

Yykr sar [2 ças] Ner, untx. Untg cag boln, ran udan untxmb, or dərən xələz cevrər bəhlhn.

Bar sar (1 ças) əvlər naadg sport boln (konkykis, liiz, erg deerəs doşlin n/ç, bas naadn kyykd, kəvydin mendin tərt jamaran sən tus ky)

Tuula sar (1 ças) xovçn boln hosn baalıngırgın boln tednə kerg tusn.

Lu sar (1 ças) Ger xələz xarz cevrər bəəl fortçkin şəkz sən ahar orulzəlh. Gerig jahz ahar orulzəxmb.

Moha-məçn sarmud (3 ças), eryl boln gemtə Buzr-gemin bulg (xamu traxom torhn kılıg) bəən naatk ulsig kesig xalbdvrtə geməs jahz xalbclz av Burxn-şazna mərgyl avjasin xorn, və udhna Gemtsn cagtan emçd oçəx.

Xən sar (1 ças). Narn, usn, ahar kyynə mendd ax kerg. Narn, usn, aharig çikər jahz olz

Xoirdgç bag (12 ças)

Noxa sar (2 ças) bagın kevyd, kyykdin gəlin boln bəəx bəəcclin medz av.

Şkol gerig cevr-cer bəəlxin tuskig jahz (ger dotrk ahar, dulan, sarul, cevr-cer) Klasin boln tyryg jahz edlxmb. Cevr-ceerin tusk ked bagtan ekləz kycəz byrdəx.

Xulhn Ykr sarmud (3 ças). Şkolin olna Malin şimər boln əvsnə şimər kesn xot. Xotig edlhən: kemzətə bolzgtahar, idzəx sənər zəəlx, xəən amrx; sydən xələz asrx.

Olna xotig jahz byrdəz harhdig medz av uudg ərəg (xorag) cevr sənər bəəlx.

Bar sar (1 ças) Өvlin naadn boln sport. Cokc
nend bælhxin tuskd jamaran tus əgdv.

Tuula sar (1 ças) xooven boln, keld ymsdg. (cag
agla jamaran bolna), xove kedg ed-tavrin harcny (zər-
ny çlig təvxş, dula təvxş, n/c) xove xonran xələz
xulhn.

Lu Moha sar (2 ças) Oln edldg usn. Uudg
s buzrdgudla nooldlhñ. Usn gyydg truba boln ter jahz
elhətə bæenə (us şyynə, şyysn usig trubahar gyylgəd
glhn). Vodoprovodníq ediz olzlz çadlhñ.
İeçn sar (2 ças) Ulnc boln, ploşcadmudig cevr-ceer-
r bælhlihn (cevrlz arçlhñ, kækrylz urhml tərlhn). Uul-
ar jovlhñ kəndrlhnə josn.

Xən sar (1 ças) kyynə cokc batlhñ eryl-dorulin
iskd zunin tis. Zund cokcan eryl-dorul bælhz bijən
anhaxin kergt zuna kyykdin ploşcadk byrdəlhñ; naad
addg boln, sportar naddg ploşçatk.

Hurvdgç bag.

Noxa sar (1 ças.) Kyç-kəlsnə boln amrlhna gigi-
şkold: gerin gigien, (cevr sən ahar, temperatur)
yn bijəsn gerl eglhn; degrən jahz bərz umşximb (ny-
şen jamaran xol bərximb) Masterskojd kədlıms keklə-
cikər zogslhn; fizkulətminutkin tusnə-uroklə; pere-
enlə jahz amrximb.

Xulhn sar (1 ças). Gertən amrlhna kyç-kəlsnə
gigien, ahart kədlhn boln gert kədlhn. Ahart naadsn
əgtan carçşkon tuskas.

Ykr (sar 1 ças). Ədrig diglhñ.

Nomin seetk.

Xalımg tanhçin negdgç devsngin 5-zilə sur
7 kç. xongtan amrdg boln ors kelig 1-kç baga
eklə orlculz surdg nomin seetk.

№	Nomin nerpny	B a g m u d					
		I	II	III	IV	V	
1	Evrə keln . . .	7	6	6	6	6	Tanhçin e
2	Ors keln . . .	2	3	4	5	6	suthulim
3	Too esv . . .	6	6	5	6	5	vlenə U
4	Jestestvoznanie .	2	2	2,5	2	2	natrasn
5	Obşestvovedenije	2	2	2	2	2	
6	Geografija . . .	—	—	2	2	2	
7	Tryd	2	2	2	3	3	
8	Fizkul'tura . . .	1	1	1	1	1	
9	Izo	1	1	1	2	2	
10	Muzo	1	1	1	1	1	
		24	24	26	30	30	

Dund boln eklgç şkolin baks „urokd
ihz beldxin boln jahz jovulz-kexin
tusk“ instrukc.

„Dund boln eklgç şkolin bagşın surhulı byr-
dakç hol kədlimşin janzı-neg bagta, ter
bagtan ondin wæħed wæħed ulstə, onc boln batr-
sn zaagdsn raspišanor kedg jovu1dg urok
bolz harx zəvtə. (CK VKB(B) 1932 z. 25 VIII kesn
şiiðvras).

Şkolin erkn ungin dutug josta kevər uga kexin
la boln biçkdydig səenər əskxin surhxin tusk kədl-
st dund boln eklgç şkolin bagş surhulinib kədlimştən
rəpər erkn onbəgan zanətin onc urokmudig çikər bug-
x kergtə.

A. Urokd beldlhən.

I. Bagşnr cuhar urokd erkən uga beldx josta.
okd beldlhən bykl teemər boln (kesg urok bolx gi-
ndglgsn teem) onc urokmudt beldx zəvtə, ter tələ-
şənər iik zəvtə:

a) Urdasın urokinib hol kerg tərig (soderzanie)
avx kergtə boln ter urok urdk əngrsn boln irç
okmudla jamaran zalhvrtəhin medz avx kergtə.

b). Olna kədlimş boln kyç-kelsnə kycənhi-deerəs
hildi kommunističesk əsklih-bosxlh (vospitanie) ter
okdan jamaran xaalhar, orulxig temdglx.

v). Urdasın urokdan kergtə bolx xamğ posobs,
bor, oborudovanlı, zer-zevig materialtahinib (harin
-kelsnə urok kexd) bel kehəd avçk zəvtə.

2) Urokas onc teemsin xəvərni jamaran metodar,
ar surhxinib medz temdglz avx zəvtə;

a) Kyykd, kəvydin nasna ki rcər, urokin teemin
cəhər oborudovaniya jamaran wæħiñ boln metodinib

kircəhər Biçkdydig jahz negdylz nıcəz surhxin tuskig temdglz avx zəvtə: (brigadin boln onc-oncdan kədilmşin orm urokda bəəx ugahin mez avx).

e) Sursn dassn juman (biçkdydin) ter dassn kenəs surx, dig darahin olx kenigs degrinə om kend kontrolən kədilmş ek nıç. Biçkdydin gertən kədilmşin daalhvr ekig uxalz avç medx zəvtə;

z). Kədlx zəvtə 45 minut caglahan urokan çi kədilmşin zurahan kez avx kergətə. En zaasn cagas ik materialar kyndrylx zəv uga;

2). Ekskurs kex bolxla ik ertəs josta kyçtə o kevər beldx kergətə.,

Şkolin tolhaçar damzad is giz şkolin surhulin xig tolhaldg kyhər (bəəsn hazırlın) damzad ek kez odx hazrin ulsar odad xarhçk zəvtə (kolxoz xoz, olna lavu nıç. hazırla). Bağş urdasnə ekskurs hazırlan səənər medz avç, xələx medx jumnanı dyrəhin jamaran xalxar junur biçkdydin onyigil xvxin cagtnı vijlə erkən uga unda avx zəvtə.

Negdgç devsngin şkolin bağş-neg bağş xojr surhdg bolxla ekskurs kex cagınə emm xojr bagla mduñ neg ekskurs kez bolx ugahinə sanz uxal kergətə. Bolv. xojr bag neg hazr ekskurs kev çignən onc tərtəhər jovı zəvtə (ylgyrlxlə 1—4 nəqşnə ekspresiya) kez harsn bolxla, negnə teegin bəədli medx bolx, a negnə teegin əvsn urhmzin bəədli medxər.

3. Neg bağş xojr bag surhdg bolxla urokda kyçtə nərlüyühər beldx kergətə. En xalxar (neg xojr bagla kedldg bolxla) bagşın ax kergət tərən, xojr bagın surhalin urokig sən gidgər jovulxın xəxənə boln urok çiltli xojr bagın xojrədnə evrənə dgç tərən suladxı uga bəəx zəvtə. (ylgyrlxd bagşla xamdan urokda bəəvycən is bəəhədən bagş vijsnə surçəvycən bagş xojr bagig josta kevər kergətə). En ax tərig medz avx zəvtə.

4. Neg bagş oln bagla kədldg bolxla bagş ter bagmudinъ bəədl harç jovdl xamginъ onc onednъ medz avx kergtə (surhulъ daslhny, medrlny, onьgta-bilgtənъ n/c). Neg bagş oln bagmudt neg tərər (predmetər) surhad bəədg bolxla, ter cagt bagş bagmud bolhna harcar surhx materialan beldx zəvtə:

5. Urokda beldlhñə tərin erkn tərnъ ter dotr baaxn bagşnr tərər bolxla—biçkdydt zaax surhulъ-urokan tyryləd vliisnъ səənər bykldnъ medx zəvtə, ter tələd cug bagşnr onc-oncdan iim jum medx-kex kergtə:

a) Urokda surhx zəvtə uçebnikin materialig urdasnъ xələz statyjas, esvs, xəvəvr-tasrxasınъ cugtnъ temdgləd avç kergtə;

b) Urokda zaax zəvtə esvsig urdasnъ vijnъ esvləd səənər medz avç zəvtə, xamg cəəlhx, teorem xamgig bagş vijnъ səənər medz avx deerən sənər vijnən beldz avx zəvtə;

v) Urokda zaax giz temdglgdəx zuras, zurgudig bagş urdasnъ vijnъ tetradtan biçəd kehəd avç zəvtə.

g) Urokda kexər temdglgdsn opit bəəxlə bagş urdasnъ vijnъ opit kehəd xələhəd avç zəvtə;

d) Urokda temdglidasn kyykdt biçylx tərinъ janz cəəlhvər xamgudig urdasnъ vijnъ bagş evrən tetradtən evləd biçəd avç zəvtə.

6. Bagşın urokda beldlhñə kədlimşnъ—surhulъ surçəx biçkdydt surx zəvtə materialig "alb neg prednetar, programd bəəsn kevərn kycəz zaaxar beldx zəvtə. Onc teemsig boln alb, programas zəərm kəvəərinə salhz solz bolüşuga ter jungad gixlə kuursin dig lərahınъ evdəd, biçkdydin surlhig dorgşan unhahad bəədg mən.

7. Bagşnr cuhar onc-oncdan evrən kədlimşən edr bolhar boln urok bolhar xovaz zurz biçz digləz avx zəvtə, ter zuranъ negdgç devsngin surhulbd bolx surahan bolnu alb dolan xonginər kez avx, a xojrdgç

devsng, bolxla bykly teemər es giz podtemər avx zəvtə. Ondind onc urok bolhnd bagş urokin ar) zura diig kez biçz avx zəvtə. Ter zuranı vijn xələz togtaz avx zəvtə (vijinə evər).

8) Urok jahz jovulsan (kesən), biçkdydt gju zaasan, taldan çign temdgən bagş evrənə kədl palandan temdgləd bəəx zəvtə.

Xojrdgç devsngin surhuləd surçəsn ulsdan ikər gertən kex kədlmiş əgəd orkşgon tələd, təuçot kezəxig todlxın tələd bagşnr turokin kycə zaavrtahinib boln gertən ju zaasını klasin zurnald dglzətxə giz zaazəməvdu.

9. Bagş urokdan digtə neg ədr əmnəsny zəvtə, dəkəd ter beldlhən urdk ədr kesn urokan xlərn erkən uga xarhulx kergətə.

Urok bolx ədr bagş əmnəsny urdnı beldsn zəkerətə jumsig klasd avç irəd bel keçk zəvtə; x naglađn posobs, pribors, ximicesk sabs n/ç. dosk arçdg kençr, bek xamgig ormdan bəəx ugərdaşny medəd avç zəvtə. Dezurnar dən avad borudovanie stolsar təvçk zəvtə, tetradmudig karandaşmudig tygəhəd əkçk zəvtə.

10. Bagş urok eklxlərn erkən uga ju kexən ter urokinib hol kerginib cəlləhəd əkçk zəvtə. Urtk kesn uroklañ zahildulad - hol kerginib axrar cəlləkəd vijn kesn palaharn urokan jovulx zəvtə.

Urokin palarf bagşın emn stol deer bəəx zəkerətə cagt bagş xələhəd bəədgər.

11. Bagş evrənə bagt kezəx urokan caglanı caglanı ekldgar raspisanar kəlidg bolx zəvtə, es kycədg bagşnrig şkolın tolhaçd kelx kergətə.

B. urokin dig disciplina.

12. Bagş surhulin kəvydəs urok deer çikər dig darag (внтр. распорядок) kycəzəxig çənhax xonx çökəd dokja egən xəən surhalin kəvyd orn suuç zəvtə, klasd balçktə buzr kələrn orl uga, d-

xovctahan maxlatahan sul uga bæex zøvtæ. Dezurnas daalhsn kex kycæx zøvtæ tør-kergydæn kycæxîn xælez çanhax zøvtæ.

13. Bagş wijp' xonx cokkas urd klasd iræd suuç-kad surhulin køvydin dig, dekc irlhig şinzelx zøvtæ. Xonx cokçsnæ xœen køvyd, kykd cuhar orman olad ezlæd suuçsnæ xœen, cuhar şuugl uga tagçg bæexig kycæx, urokin 45 minutig bykldnþ olzta çikær olzlxig kycæx zøvtæ. Ard yldæd oratsinþ zug bagşin zøvæs iştæ orulx zøvtæ. Muurad kyçngdsnæ kircæhær urokin dund fizkulbtminutk kexlæ sän bolxm giz zaaz bæenæ bidn (urokin dundurar neg dækæd).

14. Bagşin bæedþle wijen bærlhn surhulin køvyd kyykdt ylgyr yzmæ bolad bæex zøvte, bagşas ylgyr avad biçkdyd kyç-køls, wijen çikær bærdg dasx zøvtæ. Ter telæd bagş iim jovdl harc tøryñ harhx josn uga:

a). Klasd boln şkolin ger dotr tæmk tatx josn tøryñ uga, tæmkig tatxlarn tæmk tatdg şishlæ hazr bæexlæ tatx (era xora).

b). Surhulæ surhsn cagtan deerk xovctæhæn bæex josn uga.

v). Klasd deerk xovcan, goloşan boln nany jirin surhullæ urokla niicæn ter uga jum avç irx josn uga.

g). Zanæt bolçsn cagt k'asas harx josn uga.

d). Urok eklçsn cagt xazuhin ky klasd orulad tedntæ kyndæd bæex josn uga.

e). Surhulin køvyd kyykdt biisnþ surçæsn cagt bagş degr gazæd omşx josn uga.

Y. Surhulin kædlæmşig byrdæx janç.

Programm-materialnæ dotrkas avn- yñes kæltæstæ, surçæx ulsin nasna, xamg oborudovanin kircæhær boln kædlæmşin kircæd bagş urok bolsn cagtan oln zysn janctæhæn surhulin køvyd kyykdig xamculz byrdæz surhulin surhx zøvtæ (bag bagar, brigadar boln onc-oncdnþ kædlægdg kædlæmşin janz).

Bagl (fronfalıñ) surhulin kəvydlə cugtalany
hazr bagş kədılxılnım iim kədilmələ kenə:

a) Urok cəəlsn cagtan (predmetin soderzan
oksn cagtan).

b). Sursn cagtan (şyvr boln davtlıñ).

v). Klasarn xamcu esv esvlsn cagt (dosk tal d
hn, toog tezgəhər boln biçgər esvlsn cagt.

g) Klasın əmn cugtadnı opit, ilystrac yzylsn c

d) Klasd evrən bliisnı biçg bliçsn cagt.

e) Urn ygin dektr omşsn cagt.

z) Oln zysn ekskurs n/c kesn cagt.

17. Xamg surhalin kədilmət bagş onc kəvyd
ykdt jahz surz bəəxinx xələz onъgan əgnə, onc kyy
kəvydig surhulin noman bykldnı dasz medz avxul
tələ zytknə. Hancar bliisnı kedg kədilmət bagş ik o
çıdlən ek zəvtə.

Kəvyd, kyykdig bagş iim jum kedg dasxk ze
iən.

a) Dektrər onc bijərn kədildg zolhn tyynəs ker
jums biçz avçadlıñ

b) Onc bijərn esv esvildg, zurz çadg bolhx, bo
ter kədilmətən josta kevər dig daratahar kex kyy
zəvtə;

v) Onc bijərn kelnə surhular gertən çign kl
çign biçz çaddg bolx;

g) Onc bijərn xamg aparaturar olzlə opit
çadg bolx mən:

d) Xamg evs xagsahad xorxa-xotar kolekc ke
xamg evrən kedg pribor kez çadg bolx.

e) Onc bijərn xamg jum orclnd, şkolin ucas
metereologičesk stancl şinzldg bolx.

18. Bagş kergətə bolxla boln bijinx xələcər ba
kəvyd, kyykdig brigadar xovana, ter brigad evr
kədilmən bagşın hardıhar kədincə.

Brigadig bagş kergətə cagla xarhulz byrdədg.

Brigadt wæex zəvtə ulsin toog, boln kenig orulkhan brigadin wæex sorginъ onc kevərnъ bagş toolz kircz, nasna kir-cəlhər programm materialig xələz oborudovanı. xələz byrdəz harhna.

19. 1—2 bagmudt 1 devsnnđ zərm kədlimşig vügadar kexlə sən bolx mən: ylgyrıxd urok trud-kyç-kəlsnə urok bolsn cagt. Bagşın xovaz zaasar brigad mud xamg diagram, plakat, kehəd (caasar yzg kerçə avad utar kerglsərn caas kerçə avad naahad diagram kex), is giz xamcu-va-gar modeli kelhn (hal kerm, usna salıknə teerin) n/ç, Brigadin janzin sənъ jumna ahu xol eərig kemzəlz toolxd sən. (ylgyrlıxd şkolin dvorin ahu ut ərgn).

Negdgç devsngin ədən bagmudt bolxla en brigadın janzig deer zaasn kədlimşəs taldan kədlimş kexlə sən, dekrəs kədləg xaalhd, syyvr-xələvrin kədlimşt (kolxozi s/sovət, izba-çitalıñ) daszəx obşestvovedenlə nicətəhər, şkolin hazırın uçastkd kədləx saamıd bas brigadin janz evtə mən.

20. Xojrdgç devsngd bolxla onc predmet surhdıq bagş kerg daxulad bag dund brigad vijń harhdıq, te brigadin toog boln onc ulsinъ bagş harhx zəvtə.

Naatk xamg surhulin kədlimştən cug bagın dund kədlimş-surhad es giz onc-kevər kədləgx zəvtə.

Brigadın janza kədlimşig bagş biçkdydin xamcad bagt iim kədlimşt harhz kezəxlə sən bolx:

a) Bagşın dalhsn zaavrar şyyvr kexd sən ter dötr obşestvovedenər.

b) Şkolin hazırın uçastkd zərm kədlimş kesn cagt. (Opitn grədkd xamcu asrmız xələməz kezəxlə.)

21. Kyç-kəlsnə (trud) instruktor 2-kç devsnd bolxla onc-oncdıň surhulin kəvyd, kyykdt zərm jum kexd tyryñ erdmin zaavr ek zəvtə (çavçılın, kərədlıhn, xaru-ldıhn).

Brigadmudin janz en kədlimşt orlxıların kyç-kəlsig byrdədgin xalxar orx zəvtə; brigad bykldən neg bykly-

jun kezəxlə onc ulsın ter kezəx bykl jumna xəvəri
kex zəvtə.

22. Bag bolnu, brigad bolnu alıb onc-uls bolu
zanətin joycın kədlmişin janız oln zysn bolad xoornad
keikldətə bəəx zəvtə. Nasna kircəhər, oborudovan
kədlmişin harcar kədlmişin metod oln zysn bolx zəvt
Ylgyrlxd bagş şin material zaaz kelxlərn zərm cagta
ygər kelçkəd syyldnı kelsən biçylnə urdn dassn noma
batlz davtxlarn bagş urokinı zərm cagan byklə bag
əngrəçkəd zərm cagig onc ulsas surad şyyhəd əngrən

Surhalig surhxılnar bagş oln zysn janzta kədlmiş
surhdg bolv çign surçəx uls neg kədlmişin yzl əng
səənə tanldz medz avxin tələ zytqz ik cag harh
kergtə.

23. Bagş urok hardz bəəx cagtan onc-onc surhalig
kevyd kyykdt bas sən ik onygan əgçəx zəvtə:

a) Onc viisnə surhalin kədlmiş kezəsn cagt bag
irçəx ulsig cugtnı ergə xələnə, tegəd doran onc ke
or sən zaavr əgnə, ylgyrlxd oln cuhar is medz
amn bəəxla cugtadnı medyliz cəlləz ek.

v) Ard yıldız joyx ulst bolxla bagş onygan səəs
ek zəvtə. Naatk mü bişər surçəx ulsd dorxnlı şulun
şulun surad, doskd harhad esv kelhəd n.ç. ilgz onygan
ek zəvtə; tyynd bagş vijn jırın sən dən bolx zəvtə.

g) Kesn kədlmişin şyysn cagtan; ylgyrlxd tetra
din şyyxla hançn endyhın olx deerən dakad te
endyhən jahz urtaxına zaaz əkçəx zəvtə mən. (jamara
endy jaxla uurxinı).

24. Urok bolxas urd bagş şkolin tolhaças es gi
şkolin surhulin xalxar bəədg tolhaças urokdu jun ker
gtə bolxın gerçlə surx zəvtə.

(ylgyrlxd ger kergetə bolv, kerget
posob, dektr, n.ç. jumna)

25. Şkolin surhulin xalxar (bəəsn hazırlanı) tolhal
kyn is giz şkolin tolhaç surhulin kədlmiş hardxlarn e
kn onygan urokig çıkar juvulx kexig xəzəx.

En kerg kycəxin tələ şkolin surhulin xalxig tolhalqç is giz şkolin tolhaç iim jum kex zəvtə mən.

a) Urokda orad, bagş urok jahz kezəxinə xələz şinələd endy dutuhinə zaaz ek zəvtə.

b) Bagş urokda jahz beldginə şyyhəd, konspekt, zura-palañınə xələx zəvtə. Tegəd xəənə enyndə endy-hinə zaaz əgəd tyrygən jahz çıklz, urokan səənər jov-ulxinə zaana.

v) Uurok sənər kegdxin uçr deerəs tyynd sən-dən ekərn xamg juminə dutal uga urdaşın kycəz ek zəvtə klasd bolnu alı laboratort suudg stul, stol, ty-lə, gerlə cevr-cer n|ç.

g) Bagşın sursn surlhar naatk bagmudas avad (soləd) urokda pribor instrumentis (zer zev) ek zəvtə.

a) Urok jahz kesinə bagşnr dund kyndə harhz xələzəx.

Bagşnr bol'ına urokan çıkər byrdəz kelhn, pred-metd vəəsn materialig dig-daralhar aldl uga urokda zaaz surhulig batar batlı daslhın, urokda oln zysn metod bo n biçkdydin olig çıkər nicylz-byrdəlhig çıkər çadz kelhn-oda surhulin kədlimşin çinrin tələ nooldlhna erkn xalxın bolz harx.

Urokmudig onc-oncənə metodiqesk çıkər kelhn-by rdəlhın surçax ulsd urmgta uxalnlu medz surxig şun-hadg boln, ter dotr boixla surhulin programig çinrtəhər kycəlhna erkn tərig kycəlhən bolz harx mən.

Esv.

Cəəlhvr viçg.

En esvin programin ul (hol) bolz 1932-ç zilin tuu-la sard harhsn program orv. Ter programig komuna-partin CK-n 1932-ç zilin avgust sarin 25 harhsn tok-tavrар hol kehəd çıkləd en şin program harsnə en. CK-n toktavt programig iigz çıklx jasvr giz vəənə: „erdm-surhulin holinə (ulinə) josta kevər, batar, nə-

linъ darahinъ olad surç medz avdgar jasx". Ter uč Narkompros en program biçzex cagt jamaran ik material өгхинъ ol dəkz səənər kyyndv, ter materialig ja darahinъ olz təvxinъ kyyndv.

1932-ç zild harsn esvin programin materialny ik bii

En programd urdk programin material neg bi xasgdv, kyykd esvəs medz avx medrl, dasltig evr vijsnъ uxalad bata medz avç bolxar kegdv.

Xalımgın 5 zilin surhulbd kyykd iim jum medx jos

1. Nern uga, nerta jamaran bolv çign ik toos onlad esvin dərvn yyldvr kedg səən bat medrl, daslt.

2. Metričesk kemzə səənər medz avx (linejn, de vlin, kubičesk), en kemzəsər jum jahz merlxig lav səənər medx, dasx.

3. Desatičn boln şışləng drobas ekləd meddg vo

4. Geometrin tuskas ik medrl avx, ter medrl çç-kəlsnə (kədilmşlə), meerllhnla zurlhnla niiliyəd, ulad medz avx.

5. Bykl boln yyrmq (drobn) toota zadaçs kedg vo

Ekic surhulin tavn zilin turşart surhəx jumna h linъ esvin bykl toohin esv bolx josta. En tustan vo la kyykd lavta səən bat medrlətə bolx josta, ter jung gixlə dund surhulbd yyrmq tood onъgan əgc bolx.

Narkomprosin harhsn 4 zilə programig 5 zild i xovavdn. Tyrym zilin program ter kevtən yldv, iim ratahar orv: tyrym arvn (nemlhn, bulalhn), xojrdkç an (dərvn yyldvr cuhar), bykl arvad boln zuun (amrar mlhn, bulalhn, amr bişnə xojrdgç bagur orv). Xojrd bagt narkomprosin xojrdgç zild surtxa gisn program tyrym horvn dərvnəs orv. Horvdkç bagt xojrdkç bag syyl dərvnəsn boln horvdkç bagin tyrym xojr dərv material orv. Dərvdgç bagt horvdgç bagin syl xojr dənən boln dərvdgç bagin tyrym dərvnən material o. Tavdkç bagt dərvdkç bagin syyl horvn dərvnən material orv.

Edinicin xəvsig tyryň ziləs avn syl zil kyrtyl zaaxmn. Zil bolhn esvd edy cag əggdzəno: 1-ç zil 210 ças, 2-ç—210, 3-ç—175, 4-ç—210, 5-ç—175 ças. 5 zilin turşart 980 ças bolna. Narkomprosin programar bolxla 840 ças. Danhar 140 ças yly. En ekle surhulin esvin programig tiiklə cuharag dasz bolx.

Esvig dasxlarn surhulbd dasxzəx talin nomsla (obşestvovedenije, jestestvoznanije, trud, geografija tergytn) degd səən niicətəhər dashx kergə, taşr deernə surçəx ulsin oln dund kedg kədlımslə bas niicətəhər dasx kergə. Ter noms kyykdin medz avsn esvin ş daslt orulad zadaç kex material əgnə, kyykd şin medrlə bolxd, şin dasltta bolxd nəkd bolna. Estestvoznanije, obşestvovedenije tergytn nomsig esvd orulad dasxla tədn səənər todrxahar medgdnə, dasgdnə.

Esvig kyykdt zaaxlarn kyykd too, kemzə xojrar kəlg kehəd təgəlndən bolzəx jumig səənər medz avdg boldgar, socializmin tosxlıhg səənər uxahan təvəd medz avdg boldgar zaax kergə, kyykd oln dundin kədlımsıt səənər orlcdg arhta boldgar, kyykd evrə sovetin orn-nutgan xarsz çaddgar dashx kergə.

Esvig naatk nomsla niicylxlərn kyykd esvin yyld-vrin tuskas ju meddg bolna tyygın ş daxulz, tyynəs davull uga niicylz kex kergə.

Esv zaazəx cagt zadaç kenə gidgig ik çinrtə, kergə, jumn, ter jungad gixlə ter zadaçsin materialnə cuhar təgəlndən bolzəx socializmin tosxlıhnas avgdna.

Tikla bəln zadaçs, kyykd evrən vijəsn təgəlndən bolzəx socializmin tosxlıhnas xələzəhəd harhsn zadaçs kex kədlımsıg ulm gyyryləd, jasrulad bəəx josta.

Kyykdin meddg, tanbdg jumnas avç onyldin zadaç kezəx kergə, taşr deernə zadaçs kezəx cagt kyykd esvəs zaasn medrl, dasltig səən medz avsn es avsın ş zadaç kesn cagt medz bolxmn.

Zadaç kex cagtan tyryləd amr, tyrgər kegdx zadaç kex zəvtə, ulm carandnə bıçk kyçrdyləd bəədg zadaç kex kergətə. Tyryn bagt 1-2 yyldvrtə zadaçs xojrdgç gət 2-3 yyldvrtə, horvdgç bagt—3-4 yyldvrtə, dərvə bagt lavdgç bagt tyyñəs yly çign yyldvrtə zadaçs bolx.

Algebrin zadaçs surçəx kyykt kyçr, xatu ter tə esvin zadaçs tyrylz dashx kergətə.

Zadaçsin hol utxnpı iim bolx josta 1) kyykdin ad byrdəlhən (ter dotr negdgç xojrdgç bagst), 2) kyykdin kədilməş byrdəlhən (bagst cuharadnə), 3) kyykdin oln-dundin kədilməş—şkold bolv çign, xotnd bolv çign. Socializm tosxlıhna tuskas ikər zadaçdan orulx jost. Tavn zilə zura kycəsnə-tuskas ik material zadaçst or bolx.

Oru-haruhin smet kez çadx, oru-haruhin degtanıldx, kolxoziñgin kədilməşin degrlə tanıldx kədiləs kex zəvtə. Ax bagın kyykdig surhulin oru-haruhin degrt oru-haru bıçdg bas surhxla-surçəx kyykd səcə vodstvla bas tanıldad səss bolx.

Esvin kədilmət amn too bas ik çinrtə kerə jumna. Amn too səsənər medxlä esvin yyldvrmudig təgər kez bolna, ter dotr oln cifrtə toos xovaxd a too ik nəkd bolna.

Yyldvrmudig cuharag 100 ergnd amar kehəd təbəciçəx kergətə. Programd amn too tuskən 3-çə avn orna, ter jungad gixlä negdgç boln xojrdgç mel amn too bolz harna, amar toolad harlıçkad təkkesi juman bıçna.

Surçəx kyykd esvin daslt səsənər, batar medz josta. Oln zysn damşlıh orulad bəəxlä daslt bat bolzadaçs kex, bəln bıçtə toos toolz harhx, esvin naəmerlx, çignyrdx, zurx-iim damşlıh kexəs urd bakşınər cəəlhvr əgxlä kyykd tyrgər medz avx. Tiim es-

damşlhig şkold çign kez bolx, kyykd gertən çign kez
çadx.

Sojuzin komuna partin CK-n şiidvrt jahz surhxin
tust „bakş surhzəx noman diginъ, darahinъ olad surhx“
giz bəənə. En zaavr esvin tust jir ik çinrtə junn.

Esvd urd zaaz jovsn medrl es medxlə darukinъ
medz bolş uga, caarandnъ kex kədlimş kyçrdəd bəənə.
Ter uçrar bakş zaazəx noman darahinъ olad, urd
zaasig kyykd medz avsn bolxla tegəd darukinъ zaax kergtə.

Esv zaaxlarn yzyləd zaaxla səən. Ter uçrar bakş
onъdin iim jum eərən bərzəx josta: esvin jarşg, xuldin
şotk, metriçesk kemzə (metr, litr, gram tergytn), geo-
metriçesk figurs, cirkulъ, linejk, eker tergytn.

Evrən kedg modn, xustg, çolun tergytnig bas oru-
lad edləz bolx.

Loto, domino tergytn naadn bas ik nəkd boldg junn.

Dərvnə bolhna syylər dərvnəd dassn juman dav-
tad digləd jovx kergtə, tiiklə kyykd səənər, batar me-
dz avx, kez jovsn kədlimşən çign bakşnr medz avx.

Kosin Xoپп orçulv.

Matematikin program.

1-bag—210 ças.

1-ç dərvnə.

Kyykd toohin tuskas medsinь diglx, lavtrxar
10 kyrtl şud boln xəry too. Cifrlə tanıldlhñ: cifrig
şz biçz çadx, negnəs avn 10 kyrtl too biçz çadx.

10 ergnd nemlihn, bulalhn. Nemlihn bulalhn xo
temdgyd (+ boln—), ədl gix temdg (==).

10 ergnd xoşadar, tavadar toolhn.

Kyykd eərxn xolin tust, cagin tuskas ju meddg
iədz avad ter medsinь ulm batralhn.

Figurla tanıldlhñ—dərvlznla, dərvlan çik buln
horvıznla, təgrglə. Tednig hazak əngərny ilhəd ta
çadx, nerinь çik kelz çadx, modar kez çaddg bolx, k
ktə caasnd zurz çadx, kerçz, xəçləz çadx, eər şid
ədl figur olz çadx.

Hoo çik boln xazır zurasn: çik hoo zuras x
(matıxr) zurasnas ilhz çadx, tednig çikdnь kela ç
eər şidrən hoo boln xazır zuras olz çadx.

Mettlə tanıldlhñ. Metrər merləd damşhn.
Zurhan edr, dolan edr.

2-ç dərvnə.

20 ergnd too medx

20 ergnd nemlihn, bulalhn.

20 ergnd xoşadar, horvadar, dərvədər, tavadar
llhn.

20 ergnd xolvlhñ, xovalhn.

Xëvs: $\frac{1}{2}$ boln $\frac{1}{4}$. Bykl toohin өрөлинь, дөрвнәхинь
olz avlhn.

Bykl kilogramla, өрөл kilogramla tanыldlhñ. Baaxn
tiim jumsin kynd giiginь çinnyrdəd meddg bolx.

Hartan avad dynnəd kynd giiginь meddg bolx.

Bykl litrla, өрөл, дөрвнә litrla tanыldlhñ

Baaxn tiim savst jamaran ik jumñ baktxinь dyn-
nəd medx (kruzk, stakan, şil, suulh).

3-ç dөrvnə.

100 kyrtil amn boln biçmr too.

Bykl arvadig nemlhñ, bulalhn, xolvlhñ, xovalhn.

100 ergnd nemlhñ, bulalhn (amr saamsnъ).

Tedy ik, tedy bah gidg medrllä tanыldlhñ. Iim me-
dril orulad zadaçs kez çaddg bolx.

Santimetr, decimetrlä tanыldlhñ, tednər jum merlz
çadx.

Çasla tanыldx. Ças xələhəd 1 ças ergnd endyrəd
cag meddg bolx. Ças, sutk, sar. Sar kedy edrtav. Sutk
kedy ças boldv.

4-ç dөrvnə.

100 ergnd nemlhñ, bulalhn (arvnas davl uga).

Bijla cokcla hazak əngərпь tanыldlhñ: kubik, bru,
sok (tərgər vaxn), mohleg (şar). Tednig ilhz çaddg bolx.
Şikdnъ nerinь keldg bolx, tednlä ədl jum eər şidrən
olz çadlhñ, tednig edlz çadlhñ.

Hazr deer deesər, hasar nəkd avad hoo zuras tem-
dglz çadlhñ, merlz çadlhñ. 10-20 metr dynge hazrig ny-
dərn dynnəd medz çadx.

Zilin turşart dassan davtlhn.

Neg-xojr yyldvrtə zadaçs zilin turşart kezəx kergə

2-ç bag—210 ças. 1-ç dərvnə.

100 ergnd nemlhn, bulalhn—jahz kедg bolnatnъ arvn davdg saminъ oruln ketn.

Xojr nertә nern toosig neg-negndnъ buulhl uga lhn, bulalhn (arsln boln denşg, decimetr boln santi sutk boln ças).

Toosig ik baharnъ dyncyllhn (raznostnoje sr nije čisel). 100 ergnd tablicәr xolvlhн, xovalhn: ergnd xolvlhн, xovalhig davtx, 2) 100 kyrtl şud xәry әdl bagar toolad damşlhн, 3) xolvlhн, xovalbic (eklc).

Hazr merlәd damşx: xaşan, harudin tergytnә merlәd medx. Caasnd hoo zuras zurx. Maştavla dlhn.

Klasin zura (pla)-şud kevin—zurx.

2-ç dərvnə.

Tablicәr xolvlhн, xovalhn (urd kezəsn caarand Xolvzəx toosig orminъ soīsar aşpъ (произвед xөvrdg ugag medx.

Tablic ugahar xolvlhн, xovalhn. Xojr cifrtә cifrtә toohar xolvlhн, neg cifrtә toog xojr cifrtә to xolvlhн, xojr cifrtә toog neg cifrtә, xojr cifrtә to xovalhn.

Yyldırtəhər xovalhn.

Toos xoorndan kedy xolvan ik, baharnъ dync (краткое сравнение чисел).

Xөvs: $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$. Әdl nertә xөvsig nemlhn, bul

Toohin neg xөvinъ olz avlhn.

100 ergnd yyldvrmydig cuharag davtlhn. Z=

kelhn. Amr diagramsla tanıdlhn: amr stolbaçat (B diagram kletkә caasnd zurz çaddg, umşz çaddg

(neg kletk neg bykl toohinъ mer bolz toolgdx)

Cagin kemzәn: zil, sar, sutk, ças, myc. Ças xәləhәd neg mycәr endyrәd cag meddg bolz çadx. Cagig xojr әngәr temdgldgig medx (2 ças—14 ças, 3 ças—15 ças).

Tөrg, dөrvlzn, dөrvn bulngta чik bulntig nuhslad xөvsәr xovalhn.

Hoo zurasig hararn 2 әng, 4 әng, 8 әng kehәd xovalhn.

Termometrә ger dotrk boln hazak ahar merlz çaddg bolx.

3-boln 4-ç dөrvnөs.

1000 ergnd amn boln biçmr too.

Yyldvрmydig cuharag bykl zuuhadar 1000 ergnd kex. 1000 ergnd nemlhн bulalhig şotkd tәvәd boln bi-

çәd kelhn. Xojr nertә nern toosig neg negndnъ buul had nemlh, bulalh kex (arsln boln denşg, metr bolti santimetr, kilogram boln gram, kilogram boln ton).

Kynd giignә kemzә: gram, ton. 1 kg, 500 g, 200 g, 100 g tatdg giirsәr çinnyrdlhн.

Neg kilogram, xojr kilogram dyngә jumsig harten wәrәd dynnәd kynd giiginъ meddg bolx.

Kletktә caasnd stolbçat diagram zurad umşz çadlhн (neg kletk oln too medylzәnә giz sanad, ylgыrlxd: neg kletk 5 sm giz sanad). Zilin turşart dassan davtx.

2-3 yyldvrtә zadaçs zilin turşart kehәd Bæx.

3-ç bag—175 ças.

1-ç dөrvnә.

1000 ergnd xolvlhн (amr saamnъ): bykl arvadig, bykl zuuhadic neg cifrtә toohar xolvlhн, bykl arvadig, bykl zuuhadic xovalhn, xojr cifrtә, horvn cifrtә toosig neg cifrtә toohar xolvlhн, neg cifrtә toog xojr cifrtә, horvn cifrtә toosar xolvlhн, horvn cifrtә toog neg cifrtә toohar xovalhn.

Kilometrlə tanıldıhn, kilometr merlə həthlhən.
Həzr deer hoo zuras kelhn. Həzr deer hoo zu
zurad merləd maştəblad zurad (pland) orulhn. Maş
bar çık bulnta.

Saddin, xaşan, naaddg ploşçadkin dyrsinъ (kont
kletktə caasnd zurlhən.

2-ç dərvnə.

Bykl toos. 100 boln 1000 ergnd amn too. Niil
gdzəx toosin neginъ təgrylx (ylgyrlxd: $99+67=10$
 $67-1=166$). Niilylzəx toosin orminъ soləbad niilyl
(ylgyrlxd: $94+37+6=94+6+37=100+37$).

1000 ergnd xolvlhn xovalhn (biçəd kedg bolx). Xojr ci
too xojr cifrtə toohar xolvlhn, horvn cifrtə toog ho
cifrtə toohar ,xojr cifrtə toohar xovalhn.

Xojr nertə nern toosig xolvlhn, xovalhn.

1000 ergnd yyldvrmýdig cuharag davtlhn. Zad
kex.

1000000 ergnd amn bolu viçmr too: Too i
yaaddg bolx, şotkd təvdg bolx, too viçz çaddg bolx.

Saj ergnd viçəd, şotkd təvəd nemlih, bulalh k
Niilylgdzəx toosin ner medx: niilylgdzəx too. Nemli
bulalhna aşınъ şyylhn (çik, xazhr). Zadaçs kex.

Geometriçesk material. Kemzən (merin) tuskas m
sinъ diglx daarahinъ olx, ulm caarandnъ zaax: utin k
zə—kilometr, metr, decimetr, santimetr, milimetr.

Kynd-giignə kemzə—ton centner, kilogram, gram

Cagin kemzə—zuun zil, zil, sar, sutk, ças, m
ağçm (sekund).

En kemzəsin xoorndk—ilhlnъ, ednig yyləd viç
kemzəd buulhlhn boln viçkn kemzəhəs ik kemzəd bu
hlhn. En kemzəsig jum kemzəlx, merlx cagt edləz çadlı

Dərvn bulnta çık bulut (əncgt) boln dərvlzn, ed
xəvrhs (xavsn) boln bulngud. Çik buln, xurc (şov
buln, moka (ərgn) buln. Naugolənik, linejk (kema

xojrar nəkd avad dərvlən, dərvn əncgtə çik bulngtxojrig kelhn.

Hazrin ploşçadin kemzəs—ar, gektar [ga].

Kletktə caasnd maştavar baaxn dərvn bulngta çik bulngta uçastkin zura zurlhn.

3-ç boln 4-ç dərvnəs.

Bykl toos. Amn too: 1000 ergnd toosig amrar 10, 5 dəkz xovalhn.

1000000 ergnd oln cifrtə toos xolvhn xovalhn [Bicəd].

Oln cifrtə toog neg cifrtə toohar xolvhn, ardan nulxudta neg toohar [edinicər] xolvhn, bykl arvadar xolvhn, xojr cifrtə toohar xolvh. Oln cifrtə toog neg cifrtə toosar xovalhn, ardan nulxudta jedinicər xovalhn, bykl arvadar xovalhn, xojr cifrtə toohar xovalhn.

Xolvhn, xovalhnd orlcdg toos. Xolvhn, xovalhna aşin şyylhn. Zadaş kex.

Geometriçesk material. Dərvlən kemzəs. Dərvn çik bulngta baaxn ploşçad merllhn [merləx dərvlən təvəd].

Dərvn bulngta çik bulngin ploşçad ut, ergn [ul əndr xojrarnı] xojrarnı merləd toolz harhlhn.

Zilin turşart dassan davtx.

4-ç Bag.—210 ças.

1-ç dərvnə.

Bykl toos. Amn too: 100 dəkz, 50 dəkz amn xolvh jahz kedgig zaax. Xovagdəx toog xovagç toohar xovaz bolxar xojr-horvn əng kehəd amn xovalh kez boldg arh zaax, ylgyrldx: $238:7 = (210:7) + (28:7)$, $144:12 = (120:12) + (24:12)$.

Saj ergnd oln cifrtə toosig xolvx, xovax (Bicəd).

Oln cifrtə toosig horvn cifrtə toohar xolvhn, dun-dan nulxta toosar xolvhn. Oln cifrtə toosig horvn cifrtə toohar xovalhn.

Yldvrm̄ydiñ daran. Skobk oruldg saam.

Saj ergnd yyldvrm̄yd cuharadn̄ zadaçs kex.

Jedinicin x̄evs: $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$.

X̄evrig x̄evrəlh̄n. Neg nertə ədl x̄evsig, xoorn̄d xovagdx x̄evsig ik baharn̄ dyncyllhn. Bykl toohin n̄ x̄evin̄ esklə oln x̄evin̄ (xojr yldvrər) olz avlh̄n zadaçs kex.

Geometriçesk material. Çik bulngta ploşçad toharhlhn (3-ç bagt dassn dərvlzn kemzə—davtn, batrat Zadaçs kex.

Çik bulngta uçastkin ik bahin̄ zurahar, maştas toolz harhtn.

Çik dərvn bulnta diagrams zurtn (3, 4 jum dyncylə)

2-ç dərvnə.

Bykl toos. Amn too: 11-r, 9-r, 99-r xolvlh̄n.

Xolvzəx toosig təgrgləd xolvlh̄n (ylgyrlxd $32.49 - 32.50 = 32$, $29.24 - 30.24 = 24$).

Xolvlh̄, xovalh xaja-xajadn̄ kedg arh (saat xolvgdzəx toosin dund, syyld nulb vəəx cag, xovazəx, xovagç toosin syyld nulb vəəx cag (saam). Zadaçs kex.

Geometriçesk material. Çik dərvn bulngta hazrin utgin ploşçad meerllhn, tyyg maştabar zurad orull Eker edlz çadlh̄n.

3-ç boln 4-ç dərvnə.

Bykl toos. Amn too: niilylgdzəx toosig təgrgnemlh̄n, bulagdzəx boln bulagç toosig təgrgləd bulal 25-r, 125-r xolvlh̄n, xovalhn,

Jamaran bolv çign ik too amar çign kelz çadx, çz çign çadx (miljard kyratl). Razrəd, klas. Ik toosig sad minhəd, sajad xəvər biçəd omşlh̄n (desətiçn dr daxulad kex). Toosig təgrglıhn.

Jamaran bolv çign ik toos orulad yyldvrm̄ydt haradn̄ zadaç kex.

Desətiçn drovь. Desətiçn drovь gisn jumb? Desətiçn drovь biçz, omşz çadx (minhəd xəvs kyrtl orulad) Desətiçn drovь xəvrəlhə (ylgyrlxd 0,2=0,20 esklə 0,20=0,2). Desətiçn drovin ik bahinъ dyncylx. Metriçesk kemzə medylzəx davxr nern toog desətiçn drovər biçx (ylgyrlxd: 5 m. 25 sm.=5,25 m esklə 5,25 m=5,25 sm,) desətiçn drovər biçgdsn kemzəx davxr nern toohar biçx.

Desətiçn drovь nemlhn, bulalhn. Zadaçs kelhn.

Tərlhn (procent). Tərlhn-zuudgç xəv. Tərlh biçlhən—temdglnh.

Bykl zuuhad medylzəx bykl toohin neg tərlhinib esklə oln tərlhinib olz avlhn (xojr yyldvrər). Zadaçs kelhn.

Geometriçesk material. Kubiçesk kemzə. Kubin ahu merllhn. Kubin boln çik əncgtə paralelepipedin deerkinib boln ahuhin toolz harhlhn. Zadaçs kelhn.

5-ç zil—175 ças.

1-ç dərvnə boln 2-ç dərvnə.

Bykl toos. Amn too: xolvç boln xovagç toosığ məç-məçər salhad xolvlhən, xovalhn (ylgyrlxd: 48:18=48×2×9, 256:8=257:2:2).

Xovagdzəx too, xolvç too dundan nulxta cagt xolvlhən, xovagdzəx too, xolvç too dundan nulxta cagt xovalhn, xovalhna aş dundan nulxta bolxar xovalhn.

Jamaran bolv çign ik too orulad yyldvrmydt cuharadnъ zadaç kex, beln primer kex.

Nemlhənə aşas nemlhnd orlcəzəx toosin neginib vilaxla naatk negin harç irdmn—25+15=40, 40—15=25. Bulalhna aş deer bulagdzəx too esklə bulagç too nemxlə negin hardmn—10—4=6, 6+4=10. Xolvlhna aşig xolvgdzəx too esklə xolvç too xojrin negər xovaxla negin hardmn: 25×3=75, 75×3=25. Xovalhna aşig xovagç toohar xolvxla xovagdzəx too hardmn.

$30:6=5$, $5\times 6=30$. Yyg medz avad yyldvr çik keg es kegdsig şyydg, yyldvrin es medgddg neg meçin avç boldmn.

Nemlhñ bulalhn, xolvlhñ, xovalhnd orlczæx too negpъ solxla aşpъ bas solşdg.

Desətiçn drobъ. Desətiçn drobig bykl toohar vlhn. Desətiçn drobig bykl toohar xovalhn. Desə drobig 10-r, 100-r xolvlhñ, xovalhn.

Desətiçn drobər biçgdsn nern toosig xəvrəl (biçkninъ ikd buulhad, ikinъ biçknd buulhad—yyla Zadaç kelhn.

Tərlhn. Jamaran bolv çign bykl toohin kesg te hinъ olz avlhñ. Tərlhig jedinicin xəvsər solxhn xəry kelhn: 100% — $1,75\%$ — $\frac{3}{4}$, 50% — $\frac{1}{2}$, 25% — 20% — $\frac{1}{5}$, 10% — $\frac{1}{10}$. En tablic olzlad zadaç kelhn.

Geometriçesk material. Byslə (okruznostь) boln təg lə tanıldx; bysin (okruznostin) tal dündinъ medx, radius, diametr medx. Radiusin bys (okruznostъ) zurx.

Tərlhnə transportij. Tərlhnə transportirəs nəkdə tərgər diagram zurx.

3-ç boln 4-ç dərvnəs.

Bykl toos. Ann too: Xəvrllhnd orlczæx toosig nlpъ solbad xolvlhñ ($25:4 \cdot 13 = 25.13.4$).

Zadaçs kex. Amr zadaçs kexd kergtə formul k-

Şişln drobъ. Drobın çislitelъ znamenateli xoj ikdyləd, bahrulad vəəxlə drobъ xəvrəd vəədg. Drob xaslhn. Çik drobъ, xazhr drobъ Xazhr drobəs bykl təharhlhn. Semry toog (drobətə bykl too) xazhr to buulhlhn.

Ədl znamenateli, xoordan xasgddg znamenatə, ədl viş znamenateli (znamenatemyd 100 dav zug ədl viş ylgyrıxd 12, 36, 48 tergytn) drobsig nelhn, bulalhn. Drobıg bykl toohar xolvlhñ, xovalh. Bykl toog xəvsərnl olz avlhñ (xojr yyldrrər).

Zadaçs kex.

Geometriçesk material. Oln zysn horvn bulngtnr: çik bulngta horvn bulnt, xurc (şovhr) bulnta horvn bulntnr.

Dərn bulngta çik bulnt boln çik bulnta horv ədl boln ədl biş xəvrhstə (xavsta) horvn bulntnr, bulngt, tednə xəvrhsin, bulngudin, ploşcadin, dyncyllhn. Çik bulnta horvn bulntin ploşcadı.

Amr grafik omşlh, kelhn (cag şinzlsn kədlimş daxulad, kədlimş'nə aş daxulad tergytn).

5 zilin dund dassn bykl boln drovъ toosan davtad digtnъ orulx. Bykl toos, drovъ orulad zadaçs kex, tərlh olz avx, ploşcadı ahu toolz harhx.

Kazhr çik zurasta figursin vəədlətə hazrin uçastgin ploşcad merləd damşx. Zura (pla) zurz çadx, hazr zurad orulz çadx.

Geografija.

Cəəlhvr biçg.

Geografig salu tustnb dasxig 1931-ç zilin sentə
sarın 5 şind boln 1932-ç zilin avgust sarın 25-d harh
CK VKP(B) şiidvrmydt səənər zaagdsn vəənə.

Eklc surhulbd georgafaas iim jum medz avx jost
1) Kart medx, ter dotr SSSR-n kart, 2) evrə hazz
(krajevedenij) tuskas bah-sah jum medz avx, 3) fizic
geografin tuskas bah-sah jum medz avx, 4) SSSR
fiziçesk geografin hol ulin medx, 5) SSSR-n keln e
tnə erdm-surhulin tuskas ik səənər medx, 6) kapitali
çesk orn-nutgudin geograf bah-sahar medx.

Salu tustan dasx nom bolz geografija 3-ç bag
vn orna, bolv çign kyykd surhulbd orsnasn avn ge
grafin tuskas bah-sahar medz avna. Negdgç boln xo
dgç bagt geografija jestestvoznanin programd orna.

3-ç bagt geograf 70 ças əggdzənə. 3-ç bagt i
jum dasxmə:

1. Hazrin yzg medz avlhn—9 ças.
  2. Hazrin deerklə boln hazrin (topografiçsk) zur
tanbldlh—9 ças.
  3. Hazr deerk boln hazr dork usn—9 ças.
  4. Orçln (priroda) boln klimat—9 ças.
  5. Hazrin zurala (karta) tanbldlh—9 ças.
  6. Hazrin şar boln tyyg globust boln hazrin e
lin kartst jahz zurdgin tusk—20 ças.
  7. Davtlhn, digllhn—4 ças.
- En bagt evrə hazran səənər medz avx jumn.

Hazrin şar gidg tem yynd iim uçrar orulsn jum: kyykd evrənəz hazran hazrin şarin xəvnb giz sanxlarn evrənəz hazran səənər medz avx. Hazrin şarla tanıldz avxlarn kyykd evrənəz hazran talin hazrla dyncylz çadx, tiiklərn evrənəz hazrinə əvərcig səənər medz avx.

3-ç bagt geografəs dasxin hol utxnb en: evrə hazrin materialar ul kehəd geografičesk medrl əgx, evrə hazrin əvərcinə medz avx daslıt əgx. „Hazrin şar“ boln „Orçln (priroda) boln klimat“ gidg tems dasxlarn narta delkəg materialističesk kevər medx, taşr deernəz vurxnomd zalvrad şytəd vəəx kerg ugag medx.

4-ç bagt bas 70 ças. lim jum: dasgdxmnn:

1. Mana nutg—8 ças.
2. Mana tanhç—10 ças.
3. SSSR-n ahu, hazrin zax, hazrin deerk—12 ças.
4. SSSR-n zon—36 ças.
5. Davtlhn, diglhñ—4 ças.

Mana nutg, mana tanhç gidg xojr tem 3-ç bagt josar bolxla dasgdx jum: bilə zug xojr zilə programig horvn zild xovaxla iigz taslxas davu arh uga bolə vəəv.

Evrə nutg, evrə tanhçan medz avçkad darunə ky- ykd SSSR-n hazrin ahu, zax, hazrin deerkinə medz avn giz vəənə, tyynə daru SSSR zonar jahz xovagdd- ginə medz avn giz vəənə.

5-ç bagt bas 70 ças. lim jum: dasgdxmnn:

1. SSSR-n . . . . . 20 ças.
2. SSSR-n političesk vəədl-24 ças.
3. Narta delkən . Kart . 20 ças.
4. Davtlhn 6

4 ç. bagin programd hol bolz SSSR-n zon dasgdn giz vəənə, tiiklə 4-ç bagt kyykd SSSR-n fizičesk geo- grafia uulinb-holinb ekləd medəd avçkn giz vəənə.

SSSR-n geografija SSSR-n kyc-kəlsərn rəədg uls evrə orn-nutgin hazrt vəəx zəərig jahz olzlz vəəxig

yzyix josta, edl-ahursig şinər əskzəxig yzylx jostasın. kyc-kəlsnə kollektiv ezgo teeg hazrig xəvrəhəd səexn əng harhad, urdnı̄ ezgo teeg hazrt oda fan zavod harhad jovdgig yzylx josta, socializm togtasın orn-nutgt hazrin „əng“ zuun zilər, minhn zilər tavn, arvn zilin xoornd xəvrəhəd bəədgig yzylx jostasın. Surhulin Bakş surhzəx kyykdtən en ik tosxlhnd or bolşevistsk kysl orulz, əmn kycən xarmnl uga zytka socializm tosxlhna kədlı̄mst orad evrən kədlx uls surjosta. En kevər geografig dasxxla, SSSR-in oda kezə ik kerg-yylig çıkdı̄n cəəlhəz əgç bəəxlə tegəd komu partin xaalhar xazil uga jovdg uls surhz əskz bolx.

„Delkən kart“ gidg tema delkən ax erkn orn-nutgt gudla, tedn hazrin mohlegin albdnı̄ jahz bəəxin meylx tem, ter orn-nutgudin kolonı̄sla, narta delkən xaalhsla, erkn strategiçesk boln arsmin punktsla tanı̄ldu tem, gazet omşəx cagt kart edləz çaddgig surhx tem. En tem socializm tosxzəx SSSR-g bajaçudin orduda dyləzənə. ligəd dyncylxlərn mana orn-nutgt bəədlər bayaçudin josta orn-nutgudt orçləngin ik zəərig jahz edləzəxig, mana orn-nutgt kyc-kəlsərn bəədg ulsin bəədlər ulm-ulmar səərəd jovdgig yzylx kerqtə, bayaçudin orn-nutgudt kyc-kəlsərn bəədg ulsin bəədl mel muurad jəvdig yzylx josta.

Edl-ahursn „urd cagt jamaran bəəsmə, oda jamran“, „keln əmtnə bəədl boln kulbtur“ gidg temis daxlarnı̄ SSSR-n keln əmtnə kulbturin“ tyyginə səənər cəəlhəz əgç josta.

Zilin programan çiləxlərn zilin syild urd dassı səənər davtn, dassn juman səənər digləz toolz avçatı. 5-ç zilin program çiləxlərn 3-ç boln 4-ç bagst da sən juman dəkn səənər davtn.

Zil boln geografı̄ 70-d ças təvgdv. Medz bo uga dalad ças ik bolad çign bəədg. Zilin dərvnəh

zura kesn cagtn ternь medgdx, tegəd yly bolsn çasmudinъ talin predmetd əgəd orktn.

Yynd kesg ors ygs orz odv, geografičesk nern ter kevtən tiigəd yldv. Geografičesk nerdig jirdən orçulad kerg təryn uga. Kolektiv, kolonъ, strategičesk gidg ygs nanъ çign bas edy-dyngə ygs orçulgdsn uga: ednig xalımgar neg ygər, xojr ygər orçulz bolsn uga, oln ygər orçulxla medgdxmn uga giz sanad orçulsı ugav.

Geografin program boln cəəlhvr
viçg Kosin Xonъn orçulv. 2 zilə
programig 3 zild krajonod cerqlidg
Klimov gidg kyyn xovav.

Geografin program.

3-ç Bag.

Mana hazr, mana nutg, mana tanħċ. (70 cas).

1. Hazrin yzg medż avlhn. (9 cas).

1. Hazrin yzg medż avlhn: gorizont, gorizontin (hazrin) yzg nar xələhəd medż avlhn, polərn odar temdgħi kompas xələhəd medż avlhn. Kompasin kec.

2. Nom surdg ərən, surhulin uçastkin, kolxoz ura todrxha vişer-zurlhn. Balhsn hazrt-eərxn vəex učsin zura kex. Maştavpъ linejn. Maştav xələhəd nirdg ərən, surhulin uçastkin zura zurlhn.

3. Beln zura edlz çadlhn. Ekskurst harad ter 2
çık çık vişinъ şyyx. Zurad zırlhnə (hazrin) yzg temdgħi.
Zura xələhəd hazrin eər xolinъ medż avx. Zura cə
viçsn viçg edlz çaddg bolx.

II. Hazrin derklə boln (topografičesk) zu
rala tanıldlhın (9 cas).

1. Təgəlnd vəex hazrlarn tanıldıx (ekskurs keha
Hazrin deerk: tinxgr hazr, əndr hazr, xotxr hazr, sa
holin bulngud tergytn. Θ-şuhu modn, xadlhna h
malin idg hazr, unulmud (boloto), xaalhs, xaşa-xa
əmtn xoorndan zəng-səə avdg, xarhdddg (средства
зп) jums- hazrin zura medż avçəx cagtan yyg
avx kergtə.

2. Hazrin temdgħtə ilhltəhinъ hazrin zurad tem
ħlin (beln vəex hazrin zurala surçəx ulsig tanıldu

3. Jamaran hazr (xadlhın, xaalhs tergytn) tana haz
rin albdnъ вәәхинъ medyllhn, edl-ahursnd өskxdnъ taas
a taas uga hazrmudig ilhz harhlhn.

II. Hazr deerk boln hazr dork usn (9 ças).

1. Evrә hazr deer вәәх boln dornъ вәәх us medz
avx.

2. Hazr dork usn albdas harsinъ medz avx. Usta
hazrin xəvs, usn uga hazrin xəvs (слой). Xudgud.

3. Bulg, horbк (ручей), ekn, baxlur, holmud, holin
tal dundk usn gyydg hazrnъ, holin maştg tinbgr kəvəs,
hold ordg holmud, salas, holin barun, zyyn kəvəs, ho-
lin xaalhs (речная система).

Ursdg usn, neg ormdan вәәhəd вәәdg usn. Boodg,
nuur. Arl, toxar arl.

4. Usn, salıknə kyçər hazrin deerk kevnъ xəvrldg.
kəvəs usnd idgdəd nurad вәәdg, usn gyyhəd вәәd-
hazrt gynn salas hardg, salıkn yləhəd вәәsər usnd elsr-
şora xurad usn giigrdg, elsn ovalgdad вәәdg tergytn.

5. Orçlñgig kyyn arhinъ olad edlž çaddg: onbdin
usta вәәhəd вәәdg ulmta hazrig xaksaz avna, anhajg
salasig batlna, elsn niisəd jovidgla jum tərəd nooldna,
hazrig uslna.

IV. Orçln (погода) boln klimat (9 ças).

1. Surhulъ eklsnəs avn orçln jamaran bolzəsig şin-
ləd вәәsnə aşny: 1) termometrər kesn kədlimş. Namrin
armudt ahar xəvrln. Kiitrəd irlhn. Ədr axrdlhın. Ədr
olhn narn ulm dor orad jovidg. 2) Orçlñgin kalendar
jamaran bolsig tollhn. Çilgr, bytnagy, xurta ədrmy-
in too.

Xur merləçər (дождемер) jamaran ik çiig unsinъ me-
z avlhn. Çiig xamahas hardginъ medx, jamaran çiig un-
ginъ medx.

Selənə edl-ahursnd çiig jamaran olztahinъ, čin hinъ medx. 3) Salъkn alıdas ylədginъ, jamaran kы hinъ medx. Flyger boln salъk merləç. Salъknna kыç kы edldg (salъkn terms, maşı jovuldg).

2. Orçln (погода) xəvrəd vəədg, klimat mel kevtən vəədg uga. Pogod boln klimat şinzləd xələ medz avad vəəxd meteorologičesk stanc jamaran čin boldgig medz avx.

3. Surhulъ-nomin kыçər orçln jamaran bolxig dz bolxmn, ter uçrar tegəd xurld nom omşulad xur ulz bolx gigəd vəədgig uurulz bolx.

V. Hazrin zurala (карта) tənəydləhn (9 ças)

1. Evrənъ nutga, tanhçin, SSSR-n hazrin zura pt) xələlhən.

2. Kartd evrənъ xot, selə, tanhç olz avlhn. Kanasstab olz avlhn. Kartd vəəx seləd, balhsd xoorn amaran xolinъ olz avlhn. Holmud, balhsd, tengsmyd, nū mud, təmr xaalhs kartd jahz temdglgdsinъ medz

3. Fizičesk kartd hazrin deerk oln zysn kevs temdglgdsinъ medz avx: maştg dor hazr, əndr hazr, tengsmydin gyyn. Tengsin deerkəs hazrin deerk ran eəndrig medx. Fizičesk kartin temdg əngs.

VI. Hazrin şar (mohlcg) boln tyyg glo st boln hazrin ərəlin kartst jahz zurd tusk (20 ças).

1. Hazrin şar duralhz kesn globus. Hazr mə giz kyynd medylsn jums: narn harx orx cagt əndrj na ard gerl tusna, usnd jovsn zilkə kerm mel şud hnə caa bultad uga bolad odxş, eərdz jovx kermin kin yzır tyryləd yzgdnə, darunъ zilkin ərəlnъ yzgd tiigə jovz kerm bykldən yzgdnə, hazr təgələd juls tyyginъ bas medz (Magelan tergytn).

2. Hazr sutkdan ergdg. Ödr səə xojr neg negən solıdg. Hazr ergdgig tyrylz medylsn uls, xurl-xovrg ter ulsig jahsig medx (Copernik, Galilej, Bruno gidg ulsin tusk medx).

3. Polysmud, gradusn setin ax-hol zuras: ekvator, eklc meridian. Ar yzgin boln əmn yzgin, varun yzgin boln dord yzgin poluşars.

4. Poluşarin kart. Jirmtzin xəvs. Dalas.

5. Hazr nar təgələd erglhən. Zilin turşart hazr nar ergəd jovdg uçrar hazrin deerkd narn gerl ədl tusdg uga tegəd xavr, namr, zun, əvl bolad vəədg.

6. Dulan kitərnə ilhəd hazrig tavn əng kez xovadg. Tednə temdgny (tropikyd, polərn krugs.)

7. Kiitn, dulan, xalun hazrmud: klimatnə ədl viş, urhml, adusnə ədl viş (zurgud yzylx, xalun, dulan, kiitn hazrimudt alıdahur vəəxinə poluşarin kartd yzylx). Hazr deer vəəx oln zyysn keln əmtn, tedn alıdahur vəəxinə yzylylx.

Ik orn-nutgud, tednə ax valhsd. End tend vəəx əmtsin vəədl medylzəx zurgud yzylx.

VII. Davtlhn.—4 ças. 4-ç bag.

I. Mana nutgin, mana tanhçin kyç-kəlsərn vəədg uls jahz vəədgin, ju kedgin tusk (geografiya)—18 ças.

A. Mana nutg (8 ças).

1. Evrə tanhçin kartd evrə nutg alıdnə vəəxinə olz avx. Öer şidr vəəx hol xaaran ursdginənxaaran ordginə medz avx, şkolas təgəlndən 5-10 km hazrt vəəx xotdud medz avx.

Evrə nutga toktacs alıd vəəxinə medz avx, sely-sovetnr alıd vəəxinə medz avx (kart xələhəd kədix).

Mana nutgin orçlı: hazrin deerknə jamaran, klimat, hazr, usn urhml boln mal-adusn, hazr dor vəəx zeər

3. Nutgin əmtn: toonъ, вәәршгсн hazrmud, kелә jahz xovagddinъ medx.

4. Nutgin edl-ahursn: fabrik, zavodъ, elektrostansalгud, harin erdmәr xama ju kedginъ, edn cuhar jamran ik jum kez harhdginъ medz avx.

Nutgin selәnә edl-ahursn: albd jamaran kolxoz вәхіпъ, jamaran sovxozmud вәәхіпъ, jamaran MTS, MSS agropunkts вәәхіпъ medz avx.

5. Tavn zilә zura kycесnә xөөn edl-ahursn ja xөvrsinъ medx.

B. Mana tanhç—10 ças.

1. SSSR-in kartd tanhç albdnъ вәәхіпъ olz av Kartin maстав. Tanhçin hazrin ik bah. Tanhçin ax вәhsn. Әel вәәх tanhçs. Xaalhs: tөmr xaalhs, usn xaal avtomobilъ машинә xaalhs, ѫud xaalhs.

2. Tanhçin urhmara зөөr (ө-шуу-модн, çолун нүү, neftъ, zahsn tergytn), tednig edl-ahursnd jahz olz

3. Әmtнә toonъ, kedy keln әmtn вәәdv.

4. Tavn zilә zura kesnә түрар tanhçin edl-ahur jamaran bolz (promišlenost, selәnә edl-ahursn, nutgud edl-ahursarnъ digllhn). Әel tanhçsla mana tanhç edl-ahursn jamaran zalhata. Tanhçin promišlenost, selә edl-ahursn jamaran ik jum harhdginъ. Edl-ahursna xahar mana tanhç jamaran tanhçsla zalhata. (ju tеди avç irnә, ju evrәn tiigәn harhna).

V. SSSR (politicesk boln fizicesk) boln delkәn kart.

I. SSSR-n ahu, hazrin zax, hazrin deerk 12 ç.

1. Delkәn kart. Hazrin (narta delkәn xөvs (ty Jevropa ,Anglija, Afrika, Avstralъ, Amerik, Antarkti

Dalas: Atlantičesk, Ik esklә Nomhn, Indijsk.

2. Dyncyltn-xaksu hazrnъ ikiж alъ usnъ ikiж.

3. Pöluşarin kartd вәәх gradusn setъ. Yynә kec boln jund kergtәhinъ sanz avx. Geografičesk şirota dgota gisn jum medz avx.

4. SSSR-in geografiçsk bəədl (ar yzgin pöluşart jamaran ik hazrtahin, duulan kiitərn jamaranın, dala-sas jamaran eərxn xolin temdglz avx). Zax punkts.

5. Mana Sojuzin hazrin ploşcad. SSSR-in usn bo-lın xaksu zax. Arlmud boln toxax arlmud.

Temdg: SSSR-t iim tengsmyd medz avx kergetə: Ar yzgin. Polərn, Barencevo, Cahan, Xar, Azovsk, Kök, Beringovo, Oxotskoje, Japonskoje.

Arlmud: Şin hazr, Saxalin. Toxa arlmud: Kolısk, Kamçatk, Krim.

6. SSSR-in əəl orn-nutgud: Finlənd, Eston, Latv, Polış, Rumin, Tyrg, Xazlbş (Pers), Afganistan, Kitd, Monhl, Japon. En-orn-nutgudin xotlo balhsd.

7. Sojuzin hazrin deerk (axrar). Nertə dora hazrimud, əndr hazrmud, uuls (fiziçsk kartd yzylx).

8. Nertə ik holmud: Izl hol Kama, Oka xojrtahan, Dnepr, Severn Dvina, Peçora, Neva, Ten, Ural, Obъ Irtştəhən, Jenisej Angartahan, Lena, Amur. En holmud jamaran tengst ordv.

9. Nertə ax nuurmud: Ladozsk, Onezsk, Balkas, Bajkal (əmtəxn ustasnb). Kaspijsk, Aralısk, El'ton Bas-kunçak (haşun ustasnb).

G. SSSR-zonarn 36 ças.

I. Polərn zon. (6 ças).

1. Severn Polərn tengs. Kəvən. Arlmud: Şin ha-zr, Franc Josfin hazr, Toxa arlmud: Kolısk, Çikotsk. Tengsmyd: Barencevo, Karsk.

2. Klimatn şyryn. Övlin onc ilhln (kiitn, polərn səe, ar yzgin gerl). Zun onc ilhln (casn, məsn, po-lərn ədr).

3. Adusn: tylen, mozr, kit, cahan ajus. Zerlg an-gud boln zahs aqnlhn.

4. Ar yzgin tengsmydt kermər jovz boldg es bo
dg es boldgin tusk.

Ar yzgin ik xaalh. Ar yzg tanbz medz avxar ha
had bæsn mana ekspedic.

5. Polərn arlmudt radiostancs jahz digləz togtag
sna tusk.

II. Tajgan xalx (zon)—6 ças.

1. SSSR-t xvojn e-şuhu-modn danhar tyməd kil
metr hazrt bæsnə (urhmlin kartd tednə zaxinb, bæx h
zinb yzyltn).

Deerknb, hazr dor bædg zeer: Çolun nyyrsn, da
sn, altn.

2. Tajgag kerçəd hardg holmud.

3. Tajgan klimat. Axr dulan zun, zin, kiittə e
ik kiitn hazr—Verxojansk.

4. Urhml: modn: sosna, jelb, Sivrt — listvenica,
pixta. Ulmta hazrmud (boloto), torfəniki. Adusn:
mn, tuula, arat, çon, aju, marl. Şovud: rəvçk, teter
gluxar.

5. Kədə tajgs. Holin kəyəsər eskə tajga edla
hazrar xaja-xaja əmtn bædg. Bædg uls: Karel, ko
tungus, ostəg, vogul, jakut, ors. Tednə bændl boln ve
dg gernb.

6. Tajga xaalh uga boldg. Kartd tajgan əmn zaxa
dəvrəd hardg təmr xaalh xələtn (Leningrad—Perm
Sverdlovsk—Novorosijsk—Vladivostok). Əmn yz
avn ar yzg xələhəd kəndlən, harsn xaalh xələtn:
Leningrad—Murman—Jaroslavlb—Arxangelb.
Əmtn xoornan zahldxd holmud jamaran çinrtə ve
gig medx.

7. Θ-şuhu-mod urd jahz edldg bæsmb, oda j
edldv (kerçlhən boln usar jovullhn), Hazadin ordū
ardahur bæx holmudar mod jovullhn, Izl, Kama,
ordg holmudar damzulad SSSR-in evrə kergt mod
vullhn. Holmud tal mod mərdər traktorar çirəd

irdg (евлднъ-мөсн деегир).

Kerm jovdg boln mod jovuldg holmud сәэрыллн
(канал кедг, holmud арçdg).

8. Kerm, bulhn tergytn angud annlhn. Yntə ystə
zerlg angudig evrən əskəd (gostorgin pitomnikd) ann-
digig onc temdglz zaax.

9. Hazr xəhllhn, ystə mal əsklhn (ə-şuhu-mod
çavçad uga kehəd xahldg hazr kez avdg, holmudin buln-
gudar us orulad əvs urhaz avdg).

10. Tajgan hazrt вәәх Respubliks boln tanhçs.

III. Tundra—6 ças.

1. Tundra ar zaxin kəvəsər вәәнә. Deerknъ. Maltz
avç bolx zəərnъ: apatatix (xibind), grafit (Jenisejd), ik
holmud.

Tundrin orçln onc ilhltə: axr zun, polərn-seetə ut
əvl, hazr onədin carcln вәәdg, zundnъ ərvz uga xəəldg.

2. Tundrin urhml: mox, lişajnik, temsn—klykva,
moroşka, maştg xusm, iva.

3. Adusn: severn buh-marl, pesec, (polərn arat)
pestruşk (polərn xülh). Şovun: polərn kuropatk (xalu
hazrur nisdg uga), zerlg halun, xun, nuhsn (xalun hazru
nisdg). Zahsn. Zund ərvəkə вәкyn tergytn elvg boldg.

4. Tundrt вәәdg əmtn: lopar, nenc, çukça, kamçadal.
Tednə вәәdg ger boln вәәdl. Xaana cagt kopcnr ted-
ning ze-gitlnъ şimdg вәәsn jumn. Tundrt sovetin josn
toktlhn. Sovetin josn ter ulsig surhulhta boltxa, səənər
вәәdg boltxa gigəd ik kədlimş kezənə (kulxbaz, faktoriya,
bolıncıs, şkols).

5. Tundrt iim edl-ahursta вәәz boldg: buh-marl
eskx, zahs annx, zerlg an, şovu-anpx. Ter əmtn buh-
marlin idg xəəhəd nyydg. Edl-ahurs əskdgın arhinъ
jasrullhn, damşulad olar negdəd dundan edl-ahursan
eskln. Kelgn. Ter hazrt hazr xahlz bolx arh.

6. Tundrin zond вәәх Respubliks boln tanhçs.

IY. Semry ө-шу hu-modna zon-4 ças.

1. Semry ө-шу hu-modna zaxnъ (SSSR-in urhml kart). Deerknъ.
2. Zөөрнъ: çolun nyrysн (Moskun өөр, Kuzb Ceremxovsk), fasforit, torf.
3. Srednerusk өndrәs eklz hardg holmud ja вәәхинъ medx.
4. Klimat, hazr, urhml, adusn. Kyyn evrәпь e ahursarn orçlнgin eng jahz xөvrәна.
5. Semry ө-шу hu-modna zond selәnә edl-ahur Selәnә edl-ahursna kul'tur: buudәtәnъ (zernovij), hujr, içmәn, arva (sulъ), texniçsk—len, olsn, bodn Ystә mal.
6. Modta hazrtнь вәәdg harin-erdmin promiș nostъ. Tyynә çinr.
7. Semry ө-шу hu-modna zond вәәdg Respubl boln tanhçs.

V. Ө-шу hu-modta-teegtә boln şud teegt zon-6 ças.

1. En zon SSSR-in (Jevrop Azij xojradnъ) jamaа хазр ezlsinъ zaax. Deerknъ. Maltz avç bolx зөөр Çolun nyrysн (Donbas, Karaganda), tөmr (Krivoj R Kerç), neftъ (Emba), ulan mөngn (Kazakstan), çol davsn (Donbas).
2. Klimatinъ onc ilhlnъ. Hazrnъ xar. Urhml Teegt jamaran adusn вәәdgig zaax. Teegin hazrin e xөvrдg (xahlad вәәdg uçrar). Xalymg teegin eng.
3. Bәәdg әмtn, hol edl-ahursn: hujr, zarm tergnig тәrdg, sad (temstә mod) urhadg, harud тәrd tarvus, huu тәrdg. Xalymg tanhçd zahs вәәdg. Sem ө-шу hu-modna zonas өвәrc en zond тәrgddg selәn edl-ahursna kul'tur: cahan hujr, kukuruz, şikrin sy

Idgyr, narn əysn, təmk, kəvn: Maxna ysnə mal əskdg. Hazr xaksad bəədglə nooldlhə, teegin xorntla (zurmn, carca) nooldlhə. Teegt bəədg uls-xasgud, xalımgud. Sovetin josna cagt tedn ulm-ulmar neg hazrtan nyyl uga bəərşəz bəənə, kolxozd orz jovna.

En zond bəədg hazr xahldg, mal əskdg, talin çığn ik sovxozmud. Sovxoz Gigant.

4. En zond bəədg respubliks boln tanhçs.

VI. Podtropičsk (tropiklə zaxlcu) zon (xaksu boln çiigte).

1. Krimin əmn kəvə boln Kavkazin kəvə.

Tednə hazrin deerkin, klimatin, urhmlin, adusna əvərcəpə.

2. Bəədg əmtń boln hol edl-ahursn.

3. Kurort en zond elvg. Urd xana cagt kurortd ken oddg bəəz, oda ken odna.

VII. Kədən zon (Turansk maştg dora hazr) (5 ças).

1. Kədən zon bəəx hazr. Ik holmudnə: Amu-Darja, Sir-Darja.

2. Klimat, hazr, urhml, adusna əvərcəpə. Zərr holmudin əvərcəpə (elsnd geedrnə). Oazis.

3. Turansk dora (maştg) hazrt bəədg əmtń boln holin bulngud, uulsin devsngər, oazisər urd cagt jamaran edl-ahurstə bəəsn bolna, oda jamaran edl-ahurstə bəədg bolna: nyyhəd mal əsklhən boln hazr xahllhn. Hazr usllhn. Kəvn tərlhn.

4. Kədən zond bəədg Respubliks boln tanhçs.

VIII. Uulin orçlın boln uulin edl-ahursn-(5 ças)

1. Erkn uulta hazrmud: Ural, Kavkaz, Təpə-Şanlı, Pamir, Alta.

2. Uulta hazrin orçlın zurg, şışlı uulta hazrin kedilmiş boln bəədl. Tengsin deerəs uulta hazr jamaran əndr bolna tyyg daxad uulta hazrin klimat, urhml, adusn oln zysn bolna. Uulsin ora casta. Məsn, uulin holmud boln tednig olzllhn (edllhn). Alypin əvstə tekş

hazr (luga). Uult hazrin nyyhəd mal əsklhn. Uulta zrt hazr xahllhn kyçrdlhñ. Uulta hazrin ə-şuhu-mo Sovetin josna cagt uular vəədg uulsin edl-ahursn jəevrz. Uulin, holin devsngyd usllhn. Elektrifikac. Dsngydin yntə kultur.

3. Uular vəədg əmtn, Uular vəədg ulsin ger, dl. Harin erdmin promisl.

4. Maltz avdg zeər: təmr (Ural), marganec (Kav zd vəəx Çiatur), neft (Baku, Groznij, Majkop), ən zystə metal (Ural, Kavkaz).

5. Uulta hazrmudar vəədg Respubliks.

5-ç Bag.

1. SSSR-20 ças.

(SSSR-n orçlengin erkn ilhln, promišlenostь dahurnp vəəxp, selənə edl-ahursn alydahurnp vəəx transport alydahurnp vəəxp).

SSSR-n hazrin deerkp. Maştg (dora), əndr rmud boln uuls alydahurnp vəəxp. Uuls SSSR-in rin zaxar vəənə. Hazras maltz avdg zeərlə uuls zalha (uuls vəəsn hazrt maltz avdg zeər vəənə).

2. Hazrin deerk SSSR-in holmud xaaran ursx zalna. Erkn taşus (SSSR-n hazrin deerk jamaran gsmyd tal taşu). Vodorazdel, holmudin basejn jumb. Erkn vodorazdelmud (SSSR-n hazrt usn xovagdsna tusk).

3. SSSR-in klimat oln əng (kiitn, dulan, erkn lun hazrmüdin zaatn). SSSR-n klimat xaksu konti albn), narn harx yzgyr eərdxlərn ulm xaksu bo SSSR-t çıig jahz xovagdna.

4. SSSR-n hazrin-urhmlin zon (urhmlin kartd zons alydahur vəəxin zaatn, zon bolhnd jamaran ml urhdginp temdgltn). Klimat, hazr, urhml horvn orndan zalhata.

5. Adusn əmn SSSR-t jahz xovagdz diglgdsinъ zaatn (zon bolhnd jamaran temdgtə adusn əmn вәәхпъ заатн).

6. SSSR-in promišlenostъ SSSR-n hazrin albdahur вәәхпъ. Erkn ik kerгtə olzta maltz avdg zeer albd вәәdv, ter zeerig urd xaana cagt jahz harhz avdg вәәsmъ oda jahz harhz avdv. Promišlenostin ab (dund-hol häzrпъ). Šin socialistiçesk balhsd: Magnitogorsk, kuznekostroj, Xibinogorsk.

Maşı kedg, xar boln өngtə metal ed-bod kedg ik zavodmud вәәdg hazr: Mosku, Leningrad, Dnepropetrovsk, Xarъkov, Stalingrad, Ten hol deer вәәx Rostov, Çelәbinsk, Stalinsk, Magnitogorsk Gor'kij, Balxaşstroj, Riderstroj. Ximkombinatn вәәx balhsd (Bobriki, Berezniki), rudniki boln şaxts вәәx hazr (Donbas, Kuzbas, Ural, Kazakstan), neftin salgud boln neftъ ed-bod kedg zavodmud вәәx balhsd (Baku, Groznij, Majkop tergytn).

7. Erkn ik elektrostancs вәәx hazr: Dneproges, Volxovsk, Zages tergytn.

8. Erkn hol selənə edl-ahursn SSSR-n albdahur вәәхпъ zaax: hazr xahllhn (albd hujr, zarm tergytnig, len, şikrin şyglydyr, kœvn tәrdgig zaax, albd ahar xaksu, çiigtə boldgig zaax), mal əsklhñ (ysnə, maxna), zahs annlhn, yntə ystə, arsta zerlg an, ө-şuhu-modn albd elvg, harin erdmin promisl albd ikər вәәхпъ zaax.

SSSR-n transport (kəlgn): hol nertə təmr xaalhs, usn xaalhs albdas xaaran xələsinъ medz avx. Moskug SSSR-in talin ik balhsdla niilyldg təmr xaalhs şinzlx. Kerm jovdg holmud medz avx, Marijinsk sistem medz avx. (Kek tengs-Izl-Neva- Baltijsk tengs).

Kermis zogsdg portovoj balhsd, hazadin ordud ordg xaalhs medx. Šin təmr xaalhs boln kanalmudin nerinъ, albd вәәхпъ medx.

Ik Izlin projekt medx.

Temdg. SSSR-in promišlenosty, selene ed ahrusn, transportin tusk zaax cagtan občestvo vedenin programin material olzltu.

2. SSSR-n političesk bəədl-27 ças.

SSSR-in administrativ-političsk boln keln əmt kart SSSR-in əmtin boln SSSR junas byrldsnə tusk

1. SSSR-in əmtin. Toonъ, əsltnъ.

2. SSSR-t jamaran oln keln əmtin vəəxpъ. SSSR-hazrt ter oln keln əmtin jahz diglrsnə tusk. SSSR ke əmtərn boln političesk xovagdlhn. SSSR-in sojuzn Republiks boln tednə xotlo balhsd: 1) RSFSR-Moskva, 2) USSR-Xar'kov, 3) BSSR-Minsk, 4) ZSFSR-Tiflis, 5, Turkmensk SSR-Aşxabad, 6, Uzbeksk SSR-Taşkend, 7, Taziksk SSR-Stalnabad..

3. Avtonomn respubliks, administrativ tanhcs tedsax balhsd.

Temdg. Avtonomn tanhcs boln bah keln əmts okrugsas evrə. Krajd, Oblastd bəədginib xələhəd medz avx.

Axlgz zalgc josn (administrativ) es togtsn bölgün fabrik zavodimüdar boln arsm kedgərn ik cinnərtə balhsd bas medz avx: Sevastopolъ, Novorosijsk, Ədərxn, Saratov, Magnitogorsk, Stalinsk, Vladivostok.

4. SSSR-n əmtin hazr-hazrarn ədl bag nigt. Degd bag əmtin, bag biş əmttə hazrmud zaatn. Hazar zəər ikər olz olzlz joyx uçrar əmtin narn harx yzgiz, zaxar vəəx promišlen hazrər baglrz joyxig temdglz zaat.

5. Balhsn selən hazrin əmtinə procent, edl-ahul maşirulz joyx urşgar balhsn, selən hazrin əmtinə procent xəvrəd joyna. SSSR-t proletarin too əsəd joy. Sursan davtx, diglx.

3. Narta delkən hart-20 ças

1. Xoqr delkə, xoqr josn. Socializmin orn—SSS ax xotlo balhsnъ Mosku. Kolonъ ezldg kapitalizm ordud: SASS—ax xotlo balhsnъ Vaşington, Anglestan.

London, Francija—Parlz Latvija—Rim, Belgija—Bryselъ, Golandija—Gaga, Japonija—Tokio. Bajaçudin orn-nutgin xələvrt, dazrmzd ərəldz vəədg orn-nutgud (polu-kolonialıñ): Kitaj—Nankin, Jegipet Kajir tergytn. Bajaçudin orn-nutgin xələvrt, dazrmzd vəədg nutgud: Indostan, Indokitaj, Malajsk arxipelagin arlmud, Afrik nurhds gigəd, Madajskar arl tergytn. En zaasn nutgud jamaran tyvd (albd) vəəxinъ medx, erdm-surhulı̄yan ədl-bišinъ medx, ik imperialističesk orn jamaran kionъ ezldgiń medx, ter kolonı̄sinъ kyc-kəlsərn vəədg ulsig bayaçudin ordud jahz dazrz şim-şyysinъ uudgiń medx, kolonı̄s bulaldad xoornadan jahz dəəlldgiń medx, kolonı̄st revolycin jovdl jahz əsz jovxiń medx.

2. Narta delkən orn-nutgud hazrin albdahur vəəxinъ medz avx: SASS, Anglija, Francija, Germanija, Italija, Japonija, Kitaj. Edn tengsmydt əərxn, hazrin zaxń ke-rəlgdəd vəəz, talin orn-nutgudla kel avldxd amr. Narta delkəd nertə xaalhs, erkn strategičesk boln arsmin punkts medz avx: Gibraltar, Sueckij kanal, Aden, Singapur, Kanton, Jokagama, Gonolulu, San-Francisko, Panamskij kanal, Nyyu-Jork, London.

3. Kart xələhəd ax orn-nutgudin boln tednə kolo-nin hazr ik bahinъ dyncylt. Anglija, SASS, Italija, Japoniya ordudin kolonı̄sinъ medz avx.

4. Delkən əmtnə ut too. Delkən əmtn jahz diglg-dsiń medx (əmtnə bagin kart xələhəd). Ik bag əmttə orn-nutgud medx: Kitaj, Indija, Belgija, Golandija, Anglija tergytn. Bag viş əmttə hazrmud medx: Kanada, SSSR-n ax zax, Saxara, Avstralija.

5. Ax ik orn-nutgudin boln tednə kolonı̄sin əmt-nə too medx. Delkən političesk kart davtx, diglx.

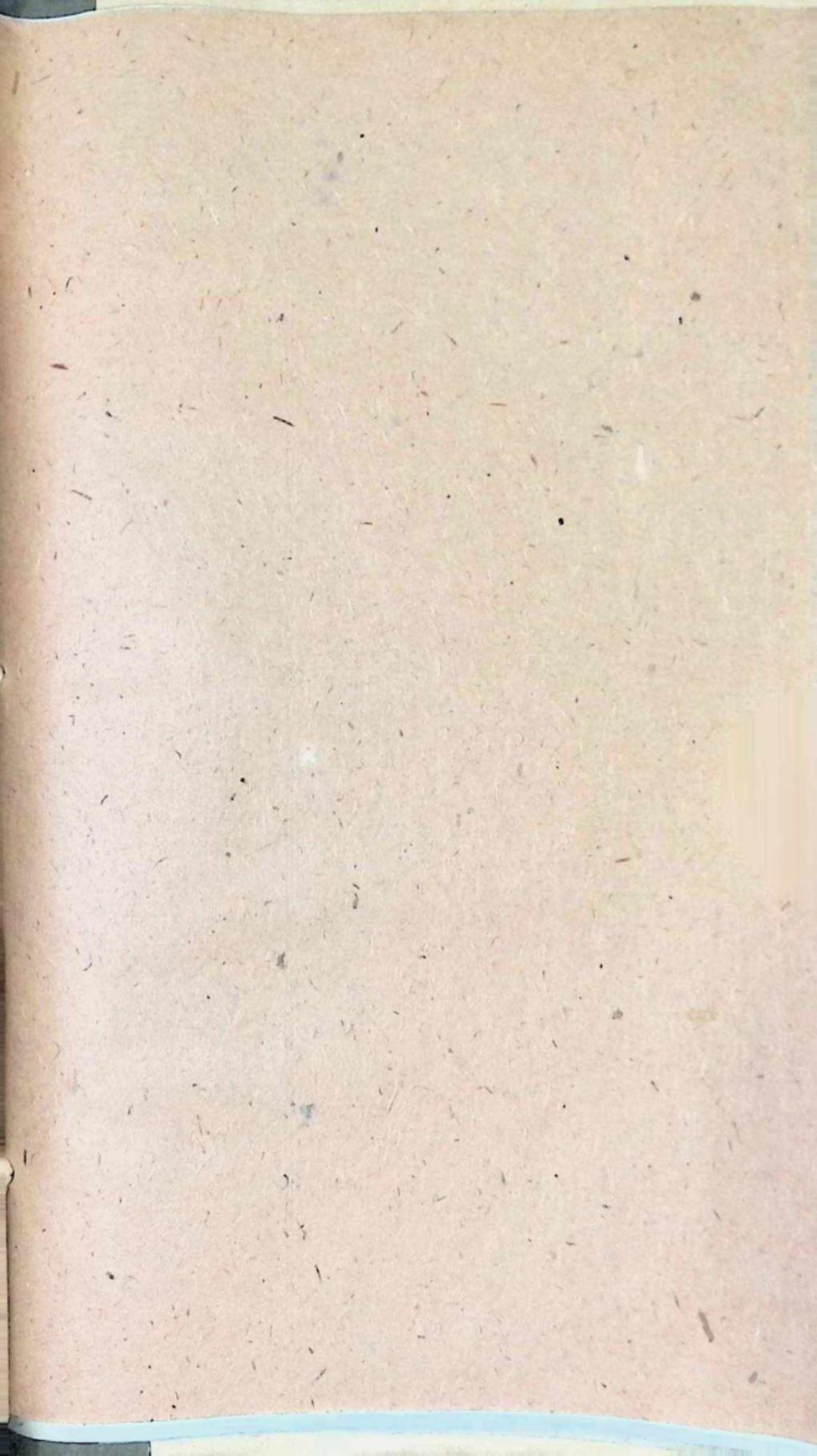
4. Urd dassan cuharag davtx-6 ças.

Издание №61.0НО. Тираж 500. Сдано в производ. 26/III-33 г. подписано к печати
20/IV-33 г. Стат. форм. 165×54/16 печ. лист. 2 листов в листе 32.000
Заказ №471. Обл. №129—III/29—33 г.

Temdgın tələ.

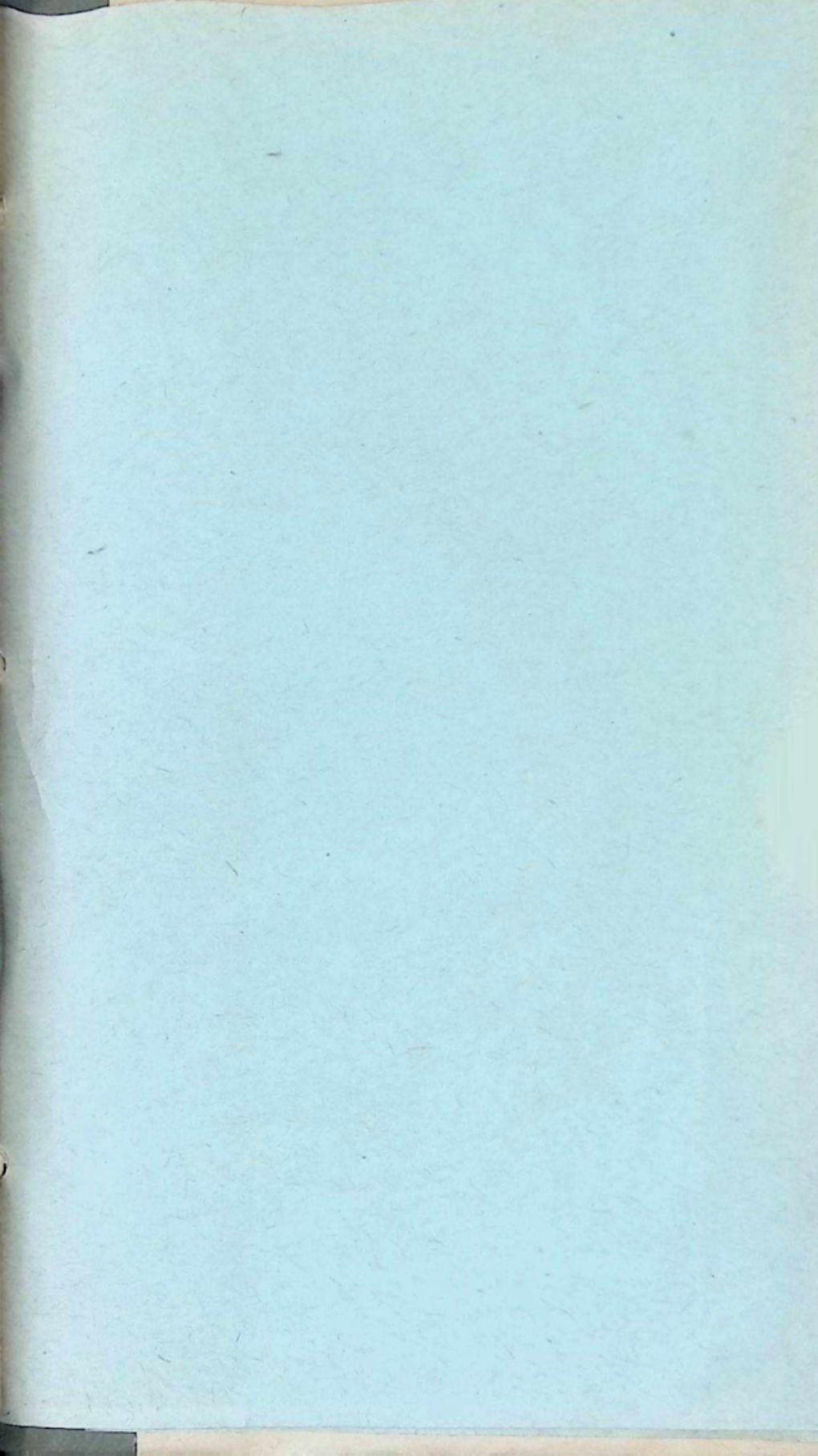
Temdgin tələ.

Temdgin tələ.

ΘΝΓΕΡ

59322

help sees sep -

105, K.

